

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN MUHANDISLIK –QURILISH INSTITUTI**

“Metralogiya standartlash va sifatni boshqarish”

fanidan amaliy mashg`ulotlarni bajarish uchun

USLUBIY KO‘RSATMA

Aztec Data Matrix Maxicode

QR-code Han Xin Dot Code

PDF 417

Ushbu uslubiy koʻllanma 5320400 -Kimyoviy texnologiya (ishlab chiqarish turlari boʻyicha) va 5321000 –Oziq ovqat texnologiyasi (yog` moy texnologiyasi boʻyicha) taʼlim yoʻnalishlari talabalari uchun moʻnjallangan.

Tuzuvchi:

M.H.Dadamirzayev

“Kimyoviy va oziq-ovqat texnologiyalari” kafedrasida dotsenti v.b.

Taqrizchi:

X.Qanoatov

NamMTI “Oziq-ovqat texnologiyasi” kafedrasida mudiri, t.ϕ.n. dotsent

Ushbu uslubiy koʻllanma 2022 yil _____ “___” raqamli «Kimyoviy va oziq ovqat texnologiyalari» kafedra majlisida tasdiqlangan va foydalanish uchun tavsiya etilib chop etishga ruxsat berildi.

Ushbu uslubiy qoʻllanma Namangan muxandislik-qurilish instituti kengashida muhokama qilingan va foydalanish uchun tavsiya etilib chop etishga ruxsat berildi.

(bayonnoma №____) “___” _____2022 yil

Namangan muxandislik-qurilish instituti oʻquv uslubiy boshqarmasida _____son bilan roʻyxatga olingan.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi prezidenti tomonidan 1996 yil 30 avgust 483-1 sonli O'zbekiston Respublikasining qonuni oziq ovqat mahsulotining sifati va xavfsizligi to'g'risida qonun imzolandi. Ushbu qonun 18 moddadan iborat bo'lib, unda asosan oziq-ovqat mahsulotlarini sifati va xavfsizligiga qo'yilgan talablar hamda ularni sertifikatlashtirish va nazorat qilishga qaratilgan. Xozirgi kunga kelib ishlab chiqarish tarmoqlarida oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talab oshib bormoqda. Shu bilan birga xavfsizlik va sifatga bo'lgan talab ham oshib bormoqda. Bu sohalarida ishlarni olib boorish uchun etuk malakali mutaxassislar kerak bo'ladi. Sifat va xavfsizlik talablarini ijrosini taminlash uchun malakaviy kadrlar tayyorlashga qaratilga ushbu fanning eng asosiy maqsad va vazifasidir.

Bakalavriatura "Oziq-ovqat xavfsizligi" yo'nalishida ta'lim olayotgan 3-bosqich talabalariga "Oziq-ovqat mahsulotlarini sertifikatlashtirish asoslar va hxavfsizlik mezonlari" fanidan tegishli bo'lgan bilimlarni berishga qaratilgan.

Eng asosiy vazifasi bu – talabalarga oziq-ovqat mahsulotlarini sertifikatlashtirish asoslar va hxavfsizlik mezonlari bo'yicha bilim va ko'nikmalarni berish. Sertifikatlashtirish bo'yicha davlat me'yoriy xujjatlari bilan ishlash boyicha bilim va ko'nikmalarni o'rgatish. Mahsulot sifatini ta'minlash, uning jahon bozorida raqobatbardoshligini oshirish va uni boshqarish mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu muommani hal etishda standartlashtirish metrologiya va sertifikatlashtirish muhim rol o'ynaydi, chunki faoliyatning bu yo'nalishi mahsulot sifatini oshirish va ta'minlashning me'yoriy – huquqiy asoslarini yaratishga va dunyo standarti darajasidagi mahsulotlar ishlab chiqishini ta'minlash, jahon bozoriga chiqish hamda ichki bozorni egallashga yo'l ochib beradi.

Inson iste'mol qilgan taomlari hisobidan o'nadi, o'sadi va ijtimoiy faoliyat ko'rsatadi. Uning sog'lig'i va umri iste'mol qilinadigan taom va boshqa mahsulotlar sifatiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun ham ularning sifatiga katta ahamiyat beriladi. Barcha rivojlangan mamlakatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, mahsulot, shu jumladan oziq-ovqat mahsulotlari, sifati faqat standartlashtirish, sertifikatlashtirish va uni boshqarish faoliyatini o'zluksiz o'tkazish orqali ta'minlanadi. Mahsulot sifatini ta'minlashga uning sifat va gigienik ko'rsatkichlarini me'yorlashtirish va ma'lum bir miqdorlarda chegaralash orqali erishiladi. Bugungi kunda dunyo mamlakatlari halqlari o'zaro hamkorliksiz yashashlari qiyin, chunki bir mamlakat o'zida etishmaydigan mahsulotlarni boshqalaridan olsa, boshqalari esa o'zida ishlab chiqarilgan mahsulotlarning oshiqcha qismini boshqa mamlakatlarga sotadi. Bundan tashqari bir mamlakatda erishilgan fan, texnika va ilg'or tajriba yutuqlaridan dunyoning barcha mamlakatlari ham manfaatdor bo'ladi. Demak, dunyo mamlakatlari o'rtasida xalqaro savdo-sotiq ishlari, ilmiy texnikaviy hamkorlik mavjud bo'ladi va bundan keyin ham davom etadi.

Mamlakatlar hamkorligida xalqaro bozorga chiqariladigan mahsulot va xizmatning sifati o'ta katta ahamiyatga ega, chunki xalqaro bozor raqobatida faqat yuqori sifatli va narxi nisbatan past mahsulot yutib chiqadi. Ichki bozorda va mamlakatlar o'rtasida savdo-sotiq ishlarini amalga oshirishda hamda ilmiy-

texnikaviy hamkorlik qilishda mahsulot yoki xizmatning sifati bilan bog'liq texnikaviy to'siqlar va muammolar kelib chiqishi mumkin. Mahsulot sifati bilan bog'liq texnikaviy to'siqlar va muammolar uning sifat va gigienik ko'rsatkichlarini xalqaro, iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning standartlari va bugungi kundagi ichki va tashqi bozor talablari bilan uyg'unlashtirilgan standartlar hamda mahsulot sifati bilan bog'liq boshqa me'yoriy hujjatlarni amalga kiritish orqali bartaraf qilinadi. Standartlashtirish, sertifikatlashtirish va sifatni boshqarish iqtisodiy rivojlangan davlatlar qatoriga qo'shilishga intilayotgan hamda xom ashyo bazasidan tayyor mahsulot ishlab chiqaradigan mamlakatga aylanishga harakat qilayotgan O'zbekiston Respublikasi uchun katta ahamiyatga ega. Uning jahon bozorida va iqtisodiy hamkorlikda o'ziga loyiq joyni egallashi uchun barcha sharoitlari (resurslari, qulay iqlim sharoiti va moddiy-texnikaviy bazasi) mavjud. O'zbekiston Respublikasining "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida" gi qonuni haqida ma'lumotlar berish. Mazkur qonun 4 bob, 23 moddadan iborat bo'lib, O'zbekiston Respublikasida mahsulotlar, xizmatlar va boshqa ob'ektlarni sertifikatlashtirishning huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarini, shuningdek sertifikatlashtirish ishtirokchilarining huquqlari, majburiyatlari va javobgarligini belgilab beradi. Qonunning 1-bobi 1-moddasida sertifikatlashtirish bo'yicha asosiy tushunchalarga alohida ahamiyat berilgan, shuningdek qonunda O'zbekiston Respublikasida sertifikatlashtirish organlari, ularning faoliyati, sertifikatlashtirish ob'ektlari va sub'ektlari, sertifikatlashtirishni o'tkazish shartlari to'g'risida ham ma'lumotlar keltirilgan. 2-bob 7-moddasida ko'rsatilishicha mahsulotni belgilangan talablarga muvofiqligi tasdiqlangan taqdirda sertifikatlashtirish organi muvofiqlik sertifikatini beradi. Tayyorlovchi ana shu sertifikat asosida muvofiqlik belgisini ishlatish huquqiga ega bo'lishi ta'kidlangan va albatta muvofiqlik belgilari sertifikatlashtirish organlari va sinov laboratoriyalarining akkreditatsiya qilinganlik to'g'risidagi guvohnomalari "O'zstandart" agentligi tomonidan belgilangan tartibda Davlat reestridan o'tkazilishi alohida ko'rsatilgan. Ma'lumki, sertifikatlashtirish ishlari davlat tomonidan moliyaviy ta'minlanadi.

1-Amaliy mashg'ulot

Halqaro ST tizimidagi birliklar

Sertifikatlashtirish deganda. Mahsulot (buyum, tovar) yoki xizmat muayyan standartga yoki texnikaviy shartlarga muvofiq kelishini tasdiqlash maqsadida o'tkaziladigan faoliyat tushunilib, ushbu faoliyat natijasida mahsulot (buyum, tovar)ning sifati haqida iste'molchini ishontiradigan tegishli hujjat - sertifikat beriladi. Sinash – bu o'rnatilgan muolajaga muvofiq holda bir yoki bir nechta xarakteristikani aniqlash. Sinash laboratoriyasi – sinashlarni o'tkazadigan laboratoriya.

Akkreditlash tizimi – Akkreditlashni o'tkazish uchun protseduralar va boshqaruvning o'z qoidalariga ega bo'lgan tizim. Akkreditlash – Protsedura bo'lib, uning vositasida vakolatli idora shaxs yoki idoraning muayyan ishni bajarish huquqiga ega ekanligini rasmiy tan oladi. Akkreditlash bo'yicha idora – Akkreditlash

tizimini boshqaruvchi va akkreditlashni o'tkazuvchi idora. Inspektsiya tekshiruvini – sertifikatlashtirish va akkreditlashda o'rnatilgan talablarga muvofiqligini tasdiqlash maqsadida sertifikatlashtirilgan mahsulot, sifat yoki ishlab chiqarishni boshqarish tizimlari, sertifikatlashtirish bo'yicha idoralar, sinash laboratoriyalari (markazlari) ning faoliyatini takroriy baholash protsedurasi.

Xalqaro birliklar tizimi (SI - Systeme Internationale) fransuzcha: Systeme International d'Unités) — fizik kattaliklarning asosiy va hosilaviy o'lchov birliklar tizimi. O'lchov va tarozilar bo'yicha Parijda o'tkazilgan 11 Bosh konferensiyada qabul qilingan (1960). Xalqaro birliklar tizimni yettita asosiy birlik, ikkita qo'shimcha birlik va hosilaviy birliklar tashkil etadi. Asosiy birliklar: uzunlik birligi — metr (m), massa birligi — kilogramm (kg), vaqt birligi — sekund (s), termodinamik tra birligi — Kelvin (K), tok kuchi birligi — amper (A), yorug'lik kuchi — sham, kandela (kd) va modsa miqdori — mol (mol). Ko'shimcha birliklar: yassi burchak birligi — radian (rad), fazoviy burchak birligi — steradian (ster). Hosilaviy birliklar asosiy ulchov birliklaridan foydalanib ma'lum fizik qonuniyat asosida aniqlanadi. Bunda koeffitsiyent ulchamga ega emas va birga teng deb olinishi kerak.

Fizik kattalikning berilgan birliklar tizimidagi asosiy fizik kattaliklar ulchamlari bilan bog'lanishi ifodasiga shu kattalikning o'lchamli'gi deb ataladi. SI tizimida asosiy kattaliklar uzunlik, massa, vaqt, elektr toki kuchi, termodinamik tra, yorug'lik kuchi, modda miqdori o'lchamlilari moye ravishda L, M, T, I, Q, J, L^orkali ifodalanadi.

Xalqaro birliklar tizimit. fan va texnikaning barcha sohalarini o'z ichiga kamrab oladi. Xalqaro birliklar tizimit.da mexanik, issiklik, elektr, magnit va boshqa kattaliklar o'zaro bog'langan buladi. Ushbu tizimning asosiy va hosilaviy birliklari amaliy o'lchashlar uchun juda qulay hisoblanadi.

Butun dunyoda ilm-fan, texnika va ta'lim yo'nalishlarida, mahsulot va hizmatlarning parametrlarini ifodalash uchun qabul qilinga Xalqaro Birliklar Tizimi - SI (System Internationale) o'z ichiga quyidagi jadvalda keltirilgan 7 asosiy birlikni qamrab oladi. SI bo'yicha qabul qilingan amaldagi boshqa barcha birliklardan keltirib chiqariladigan ushbu 7 birliklarning hosilaviy birliklardir Jadvalda birliklarning ifodaviy belgilanishi, xalqaro qabul qilingan ta'rifi, va qabul qilingan sanasi keltirilgan.

BIRLIKLAR						Qabul qilingan vaqti
№	Kattalik Nomi	Birlik nomi	Belgilanishi		Ta'rifi	
			O'zbekcha	Xalqaro		
ASOSIY BIRLIKLAR						
1	Uzunlik	Metr	m	m	<u>Metr</u> - c yorug'likning vakuumda tarqalishining $1/299792458$ soniya vaqt oralig'ida bosib o'tgan masofa qismiga teng	1983-yil, O'TXQ ning XVII bosh konferensiyasi .
2	Massa	Kilogram	kg	kg	<u>Kilogram</u> - Kilogramm bu – atom soatidagi seziy-133 atomlari bilan bir xil chastotada ossilyatsiyalanuvchi $1,4755214 \cdot 10^{40}$ dona fotonlarning energiyasiga teng.	2018-yil, O'TXQ ning XXVI-konferensiyasi .
3	Vaqt	Soniya (sekund)	s	s	<u>Soniya</u> - Seziy 133 atomi asosiy holatining ikkita o'ta nozik sathlari orasidagi bir biriga o'tishiga muvofiq keladigan nurlanishning 9192631770 davriga teng	1967-yil, O'TXQ ning XIII-konferensiyasi .
4	Tok kuchi	Amper	A	A	<u>Amper</u> - vakuumda bir biridan 1 metr masofada joylashgan ikkita parallel o'tkazgichdan o'tganda, o'tkazgichning har bir 1 metr uzunligida $2 \cdot 10^{-7}$ Nyuton o'zaro ta'sir kuchi hosil qiladigan o'zgarmas tok kuchidir.	1946-yil, O'TXQ ning IX-konferensiyasi .
5	Termodinamik harorat	Kelvin	K	K	<u>Kelvin</u> - suvning uchlanma nuqtasi termodinamik haroratining $1/273.16$ ulushiga teng.	1967-yil, O'TXQ ning XIII-konferensiyasi .
6	Modda miqdori	Mol	mol	mol	<u>Mol</u> - massasi 0.0012 kg bo'lgan ^{12}C uglerodda qancha atom bo'lsa, o'z tarkibida shuncha struktur element tutgan sistemaning modda miqdoridir. Molni tadbiq etishda struktur elementlarni o'ziga xoslash tirish kerak. Bu o'ziga xoslashtirish atom, molekula, ion, elektron va shunga o'xshash zarrachalar yoki, zarrachalar guruhi sifatida namoyon bo'lishi mumkin.	1971-yil, O'TXQ ning XIV-konferensiyasi .
7	Yorug'lik kuchi	Kandela	kd	cd	<u>Kandela</u> - berilgan yo'nalishda chastotasi $540 \cdot 10^{12}$ gerts bo'lgan monoxromatik nurlanish taratuvchi manbaning yorug'lik kuchiga teng, bu nurlanishning energetik yorug'lik kuchi shu yo'nalishda $1/683$ Vt/sr ni tashkil etadi	1979-yil, O'TXQ ning XVI-konferensiyasi .

2-Amaliy mashg`ulot

Kalibrlash ST tizimiga birliklarni o`tkazish tartibilari

O`lchov vositalarini kalibrlash - metrologiya jihatlarining haqiqiy qiymatlarini va o`lchov birliklarining qo`llashga yaroqliligini aniqlash hamda tasdiqlash maqsadida kalibrlash laboratoriyasi bajaradigan operapiyalar majmud; O`lchov vositalarini yasash (ta`mirlash, sotish, ijaraga berish) uchun litsenziya - davlat metrologiya xizmati tomonidan yuridik va jismoniy shaxslarga beriladigan, mazkur faoliyat turlari bilan shug`ullanish huquqini guvohlantiruvchi hujjat. O`lchov vositalarni tekshiruvdan o`tkazish -o`lchov vositalarining belgilab qo`yilgan texnik talablarga muvofiqligini ainqlash va tasdiqlash maqsadida davlat metrologiya xizmati organlari (vakolat berilgan boshqa organlar, tashkilotlar) tomonidan bajariladigan operatsiyalar majmui; O`lchov vositasi - o`lchovlar uchun foydalaniladigan va normalangan metrologik xususiyatga ega bo`lgan texnika vositasi; O`rov (upakovka) - 1) tovar solinuvchi, joylashtiriluvchi idish, material. Tovar ishlab chiqarilgandan so`ng uning xususiyatlarini saqlash hamda yukni tashishda qulaylik yaratish uchun mo`ljallanadi; 2) muhim reklama manbai. Xalqaro standart – bu standartlashtirish bo`yicha shug`ullanadigan xalqaro tashkilot tomonidan qabul qilingan va iste`molchilarning keng doirasi uchun yaroqli bo`lgan standart. Xalqaro standartlashtirish - bu barcha mamlakatlarning tegishli idoralari erkin holda ishtirok etishi mumkin bo`lgan standartlashtirish. Hujjat – bu ma`lumotlar yozilgan manbadir. Yagona o`lchov birligi - o`lchovlarning natijalari qonunlashtirilgan birliklarda aks ettirilgan va xatoliklari berilgan ehtimollikda ma`lum bo`lgan o`lchov holati;

O`LCHASH VOSITALARI TURLARI VA USULLARI 1. O`lchash vositalarining turlari va metrologik xarakteristikalarini. 2. O`lchash usullarining klassifikatsiyasi. 1. O`lchash vositalarining turlari va metrologik xarakteristikalarini. Normalangan metrologik xarakteristika (NMX) hujjatlar asosida o`rnatiladi. Amaliyotda o`lchash vositasining quyidagi metrologik xarakteristikalarini keng tarqalgan:

O`lchash diapazoni – bu o`lchanayotgan kattalikning shunday qiymatlar sohasidirki, uning uchun o`lchash vositasi xatoliklarning yo`l qo`yiladigan chegarasi me`yorlangan bo`ladi.

O`lchash chegarasi – bu o`lchash diapazonining eng katta va eng kichik qiymati. Shkalaning bo`lim qiymati – bu kattalik qiymatlarining farqi bo`lib, shkalaning ikkita qo`shni belgisiga mos keladi. Tekis shkalali priborlar doimiy bo`lim qiymatiga ega bo`ladi, notekis shkalalilari esa o`zgaruvchan bo`lim qiymatiga ega bo`ladi. Sezgirlik $S = \Delta y / \Delta x$: - bu o`q chiqishidagi signal o`zgarishi Δy ning bu o`zgarishni yuzaga keltirgan kirishdagi  $\Delta x$  signal o`zgarishiga nisbatidir va bunda sezgirlik tok va kuchlanish bo`yicha sezgirlik deb tushuniladi. Variatsiya – ma`lum sharoitlar o`zgarmas bo`lganida o`lchash diapazonining berilgan nuqtasida kattalik qiymatini orttirib yoki kamaytirib o`lchashdagi o`lchash vositasi ko`rsatishlari orasidagi farq. $H = |X_{ort} - X_{kam}|$

Umumiy holatda barcha o`lchash jarayoni qismlarida xatolik sodir bo`lishi mumkin bu esa fizik o`lchamlarning naminal o`lchamlardan farqini bildiradi. Bu

xatoliklar o'rnatilgan chegarada sodir etilishi mumkin bo'lib, mahsulot sifatini kafolatlaydi.

O'lchamlarni o'lchashda quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kalibr plitkasi
2. Mikrometr
3. Proektr profili
4. Jarayonlarda o'lchamlarni o'lchash
5. Mexanik usullar
6. Optik usullar
7. Pnevmatik usullar
8. Yuqori tovushli
9. Jarayonning tekshiruv qismi

An'anaviy o'lchashlar ishlab chiqarish jarayonining bir qismi sifatida amalga oshiriladi. Bu tekshiruv jarayoni o'lchashdir. Tekshiruv jarayonida o'lchash kichik ehtiyot qismlarning yuqori miqdorda ishlab chiqarilishidir. Inspeksion jarayon an'anaviy usulda bajarilgan bo'lishi mumkin. Agar o'lchamlar berilgan chidamlilik doirasida bo'lmasa tuzatishlar keyingi qismida qurilma orqali amalga oshiriladi. Kalibr plitkasi. O'lchov qismlari quyidagilardan iborat: alohida kvadratli to'g'ri burchakli yoki turli o'lchamlardagi aylanaviy metall bloklar. Ularning sirti 1- 5 mikro dyumda oralig'ida yassi va parallel joylashgan. Datchik bloklari turli o'lchamlar to'plamida qo'llaniladi. Bloklar turli xil ko'p kombinatsiyalarda yig'iladi va istalgan o'lchamlarni olish mumkin. Datchik blokini yig'ish aniq uzunikdagi ma'lumot sifatida, qism uzunliklarini o'lchash uchun foydalaniladi.

Mikrometr. Mikrometr odatda qismlarning enini ham tashqi yoki ichki o'lchamlarini o'lchashda ishlatiladi. Mikrometr chuqurliklarni o'lchashda ham foydalaniladi. Mikrometrlar hisoblash xatoliklarini kamaytirish maqsadida raqamli hisoblash bilan ta'minlanishi mumkin. Proektor profilya. Proektor profilya namunalar aniqligining ikkilik konturi va boshqa bajarilgan ishlarni o'lchashda foydalaniladi. o'lchangan qism optik tizimda kattalashtiriladi va ekranda namoyish etiladi. Ekranda o'qish qismlarni o'lchash imkonini beradi. Quyidagilar Proektor profilyaning surati.

Darajalash xarakteristikasi (DX) deb eksperiment yo'li bilan o'lchash vositasi chiqish va kirish signali orasidagi bog'lanishga aytiladi. Bu xarakteristika – analitik, grafik va jadval ko'rinishida berilishi mumkin. DX ichki va tashqi sabablar ta'sirida o'zgarishi mumkin. Masalan: tokning tez o'zgarishida o'lchash vositasi qo'zg'almas qismi inertsiyasiga ko'ra tok o'zgarishini kuzata olmaydi. O'lchash vositasi xatoligi – uning asosiy metrologik xarakteristikasidir. Asosiy xatolik – bu o'lchash vositasining normal ekspluatatsiya sharoitidagi xatoligidir.

3-Amaliy mashg'ulot

Shitirih chiziqlar ekspertizasi

Shtrix (shtrixkod) - sirtga qo'llaniladigan, markirovka qilish yoki qadoqlash hamda texnik vositalar bilan o'qish imkoniyatini ifodalovchi qora-oq rangli chiziqlar shaklidagi grafik ma'lumot.

Shtkartaning tarixi 1948 yilda aspirant Bernard Silver tomonidan mahalliy oziq-ovqat zanjiri boshlig'i va Drexel universiteti Texnologiya institutining dekani o'rtasida suhbatini eshitilganda, u mahsulot haqida ma'lumotni avtomatik ravishda o'qitish uchun tizimni ishlab chiqishni so'ragan. Bir muncha vaqt o'tgach, Woodland bugun foydalanadigan shtrix prototipini ixtiro qildi.

Shtrix turlari Ikki turdagi chiziqli chiziqli (stripli) va ikki o'lchamli chiziqlar mavjud. Lineer barkodlar faqat bir yo'nalishda (gorizontal) o'qiladi. Eng keng tarqalgan lineer barkodlar quyidagilardir:

Universal Mahsulot Kod (UPC - A , UPC - E) - Amerika shtrix kodi, 1973 yilda ishlab chiqilgan. UPC-A 12 ta raqamdan iborat, UPC-E - 8 ta raqam, EAN kodlashning boshlanishi. UPC kodi faqat raqamlardan iborat. 2005 yilda Amerikaning UCC kompaniyasi, Kanada ECCS va Yevropa EAN kompaniyasi GS1 global standartlashtirishni tashkil etish uchun birlashdilar.

Evropa Maqola Nomlanishi (EAN -8, EAN -13, EAN -128) - Mahsulot identifikatori va ishlab chiqaruvchisini kodlovchi Evropa shtrix kodi.

Indeks 8 va 13 shtrixkodning raqamlari sonini bildiradi. EAN-8 EAN -13ni qo'llash uchun qulay emasligi uchun mahsulotlarni markalash uchun ishlab chiqilgan. Shtrix o'lchamini qisqartirish yechim emas, chunki bu skanerlarning kengligini pasaytiradi, bu esa, o'z navbatida, skanerning yetarli darajada yuqori piksellar bilan o'qilmasligiga salbiy ta'sir qiladi.

E'tibor bering! EAN-128 Kod 128 alifbosi bo'yicha har qanday harf va raqamni kodlaydi. EAN standarti hozirgi kunda barcha mamlakatlar uchun universal, shu jumladan AQSh va Kanada.

Codabar - A, B, C, D. to'rt belgidan iborat. Har bir belgi quyidagilardan iborat 7 ta elementni o'z ichiga oladi: "-", "+", "\$", "/", ".", " 4 ta zarb va 3 ta bo'shliq mavjud. Ushbu shtrixkodning afzalligi 6 ta maxsus belgini kodlash imkoniyatini o'z ichiga olishi kerak. Ahvolga tushib qolish juda muhimdir va birlik maydoni bo'yicha ma'lumotlarning past taqsimoti (1 belgiga 5,5 mm).

Cod ga 128 - raqamlar, harflar va maxsus belgilarni kodlash imkonini beruvchi shtrix kod. Raqamli kod bitta shtrix kodli modulda ikki raqamni qayd etish uchun juda ixcham.

Alifbo belgilar uchun standart yozish yondashuvi qo'llaniladi, shuning uchun raqamli raqamlardan ikki barobar ko'pdir.

geek-nose.com

Code 128

Ikki o'lchovli shtrix kodlari chiziqli chiziqli kodlarning asosiy kamchiliklarini bartaraf etish uchun yaratilgan - katta hajmdagi ma'lumotni yozib bo'lmaydigan.

Misol uchun, QR kodida UTF-8da kodlangan 7089 raqam, 4295 raqam va harflar, Windows-1251 yoki 1450 harflari bilan kodlangan 2953 harfni yozishingiz mumkin. Shtrix kodi gorizontal va vertikal yo'nalishda amalga oshiriladi.

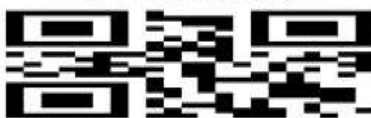
Aztec

Data Matrix

Maxicode

QR-code

Han Xin

Dot Code

PDF 417

4-Amaliy mashg`ulot

Shitrix kodlarni xisoblash va mahsulotni orginaligini baxolash

Kodlashtirish amaliyoti – mahsulot yoki xizmatni rivojlanishni yaxshilash, ishlab chiqarish, qo'llash, saqlash, tashish, sotish, texnik reglamentga mosligini ta'minlash uchun ishlab chiqilgan. Mahsulot kodini ishlab chiqish, tasdiqlash va ro'yxatga olish tartibga soluvchi organlar tomonidan amalga oshiriladi. Mahsulot haqidagi axborotlarni kodlashni bir necha usuli mavjud. Shtrix kod . Shtrix kod o'zi maxkamlangan ob'ekt haqidagi ma'lumotlarni saqlovchi kod xisoblanadi. Shtrix kodlar ma'lumotlarni bir biridan turli oraliqda joylashgan, turli qalinlikdagi parallel chiziqlar mahsulot to'risidagi ma'lumotni taqdim etgan. Bunday shtrix kodlar bir o'lchamli shtrix kodlardir (1D). Keyinchalik to'g'ri burchak, nuqta, 6 burchak va turli hil geometrik shaklga ega shtrix kodlar ishlab chiqildi, bu shtrix kodlar 2 o'lchamli (2D) shtrix kodlardir.

Shtrix kodlar maxsus optik skanerlar o'qish skanerlari yordamida skaner qilinadi. Keyinchalik dasturiy ta'minotning rivojlanishi kamerali smartfonlar yordamida shtrix kodni o'qish imkonini berdi. Eng avval bir tipdagi shtrix kodlar Amerikaning temir yo'llar assotsiyasida 1960 yil oxirlarida ishlab chiqilgan. Shtrix kodlar supermaketlarni kassa tizimini avtomatlashtirishda ishlatila boshladi va samaradorligi oshdi. Shtrix kodlar turli boshqa masalalarni yechishda qo'llanila

boshlandi. Umumiy qilib aytganda ma'lumotni avtomatik ravishda yig'ish va indentifikatsiya qilish (ATSD) vazifasini bajardi.

Simvolika Displayda xabarlar va shtrix kodlar orasi - simvolika deyiladi. Simvolikaning o'ziga xosligi xabarlarining alohida raqamlari va simvollarini kodlashdir. Chiziqli simvolika asosan ikki xossa asosida klassifikatsiyalanadi. Uzluksiz kod. Diskred kodlarda simvollar N shtrixlar va N-1 oraliqlardan tashkil topgan. Simvollar orasida qo'shimcha maydon mavjud, lekin bu maydon hech qanday axborotni uzatmaydi va kodni oxiriga yetmaguncha istalgan kenglikda bo'lishi mumkin. Uzluksiz kodlarda simvollar N shtrix va N maydondan tashkil topgan, probel va shtrixlar ketma ketligidan iborat. Kodni yakunlash uchun ikki tarafida shtrixga ega yakunlovchi shablon mavjud. Ikki kenglikda kodlar, ko'p kengliqdagi kodlar o'rniga. Ikki kenglikdagi kod yana ikkilik kodi deb xam ataladi, unda shtrixlar va oraliqlari ikki hil kenglikda «keng» va «ingichka» bo'ladi. Shtrix va probellarning aniq bir kengligini axamiyati yo'q. Ingichka ekvivalentlardan 2 va 3 martagacha istalgan deypazonda bo'lishi mumkin. Ayrim simvolikalar ikki hil balandlikda yoki shtrixlarning bo'lishi va bo'lmasligi ham mumkin. Bular ham ikkilik kodlar (binar) deyiladi.

Shtrixlar va oraliqlar ko'p kenglikdagi kodlarda asosiy kenglikga ko'paytmasi modullar deyiladi. Bu kodlarning aksariyatida 1, 2, 3, 4 kenglik modullari ishlatiladi. Birinchi simvol xar xil kenglikdagi qora chiziqlar orqali kodlanadi, ikkinchi simvol oq oraliqlari kengligini o'zgartirish yo'li bilan kodlanadi. Shunday qilib simvollar juft bo'lib kodlanadi. 2D shtrix kodlar orasida eng ko'p tarqalgani, bu matritsali shtrix kodlardir. Bu kodlarda to'rt burchakli yoki nuqtasimon modul setka ustida tarqalgan. Chiziqli shtrix kodlar lazerli skanerlar yordamida o'qiladi, to'g'ri chiziq bo'ylab shtrix yorug'lik nuridan o'tqaziladi.

Aralash shtrix kodlardan lazerli skaner orqali o'qiladi. Shtrix kod lazerli skanerdan bir necha marta o'tkaziladi. 1990 yil Welch Allyn shtrix kodni o'qiydigan zaryadlash aloqa (PZS) tomografini yaratdi. Bu tomograf lazer skanerga o'xshab xarakterni talab etmaydi. Ya'ni, tomografdan shtrix kodni yurg'izish shart emas. 2007 yilda lazer skanerni o'rniga samarador va mustaxkam bo'lgan chiziqli dvigatel skanerlari egalladi. 2D shtrix kodlarni lazer skanerlari yordamida o'qib bo'lmaydi, chunki lazer skanerlar simvolni lazer yordamida butunligicha o'qiy olmaydi. Bu 2D shtrix kodlar PZS tomograf yoki boshqa sensori texnologiyali yoki raqamli kamera yordamda o'qiladi.

5-Amaliy mashg'ulot

Tovarlarni siniflash va kodlashning tamoyillari va usullari

Tovar - 1) eng umumiy ko'rinishda bozorda sotiluvchi mahsulot sifatida ifodalanishi mumkin bo'lgan iqtisodiy toifa, oldi-sotdi obyekt; 2) mahsulotning ma'lum bir xaridorlar ehtiyojini qondiruvchi asosiy iste'molchilik tavsifnomalari majmui; 3) iste'molchiga ko'rsatiladigan, mahsulotni to'ldiruvchi va uni sotishni engillashtiruvchi xizmat va imtiyozlar; 4) mahsulotni urab turuvchi «muhit» (mahsulot dizayni, sifati, markasi, urovi).

Tashqi savdo vazirligi ekspert tashkilotlari tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash xizmatlarini ko'rsatishi reglamentini ishlab chiqdi.

Amaldagi qonunchilikda ekspert tashkilotlari tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash xizmatlarini ko'rsatishi tartibini belgilovchi normalar va uni tartibga solish mexanizmi mavjud emas. Tegishli nizomlarning tasdiqlanishi zarur huquqiy asos yaratadi.

Ekspert tashkiloti deganda, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, shtatida tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflovchi va ekspert xulosasi beruvchi sertifikatlangan ekspert bo'lgan yuridik shaxs tushuniladi.

Ekspertlarni malaka imtihonidan o'tkazish va undan muvaffaqiyatli o'tganlarida sertifikat berish tartibini belgilash taklif etilmoqda. Ushbu chora TIF TN tovar kichik yordamchi pozitsiyalariga nisbatan joriy etiladigan tarif va notarif tartibga solish normalari bir xil tasniflanishi va to'g'ri qo'llanilishini ta'minlashga imkon beradi.

Ariza beruvchi ekspert xulosasini olish uchun ekspert tashkilotiga quyidagilarni taqdim etishi kerakligini belgilash rejalashtirilmoqda:

- belgilangan shakldagi ariza;
- import qilinayotgan tovarlarning tovarga ilova qilinadigan hujjatlari (temir yo'l, avia yoki yukka tegishli yukxatlar, invoys, kontrakt yoki shartnoma);
- kelib tushgan (import qilinayotgan) tovarning o'rab-joylangan va muhrlangan namunasi (nusxasi) (yirik hajmli tovarlar saqlash joyida o'rganiladi);
- tovarlarni tasniflashda asosiy tasniflash mezonlari yetarli bo'lmagan va mazkur hujjatlar mavjud bo'lishi talab etiladigan hollarda texnologik jarayon tavsifi, akkreditatsiyalangan va (yoki) attestatsiyalangan laboratoriyalarning sinov natijalari, texnik tartibga solish sohasidagi milliy va (yoki) xalqaro normativ hujjatlar;
- ariza beruvchining xati bilan taqdim etilgan, TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash uchun zarur bo'lgan prospekt, katalog, texnik pasport, qo'llanma yoki tovar haqida axborot.

Ekspert tashkilotlarining vakillariga zarur hollarda bojxona nazorati ostida va tovarga nisbatan vakolatlarga ega bo'lgan shaxs hozirligida, zarur bo'lganda – mutaxassis ishtirokida tovarlardan namuna va nusxalar olish huquqini berish taklif etilmoqda.

Tovarlarni tavsiflash va kodlash bo'yicha uyg'unlashtirilgan tizim (SA) - xalqaro miqyosda sotiladigan mahsulotlarni toifalarga ajratish bo'yicha dunyoda tan olingan tizim. Ushbu tizim bojxona bojining asosini tashkil etadi. Eksportni belgilangan bojxona rasmiylashtiruviga kelganda minimal uzilishlarga duch kelishini ta'minlash uchun xalqaro yuk tashish paytida soliq stavkalarini to'g'ri aniqlash kompaniyalar uchun odatiy muammo hisoblanadi. Boshqa tomondan, u mahsulotni chegaralar orqali yuborish uchun talab qilinganidan ko'proq pul to'lamaslikka intiladi. Uyg'unlashtirilgan tizim bu jarayonning ajralmas qismidir.

Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash

tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim 1988 yilda ishga tushirilgan va Jahon bojxona tashkiloti shu vaqtdan beri uni qo'llab-quvvatlamoda. Ushbu qoidalar to'plami mamlakatda mahsulotga nisbatan qo'llaniladigan soliq stavkasini aniqlash uchun soliq maqsadlarida qo'llaniladi.

Uyushgan tizim nima?

Uyg'unlashtirilgan tizim bu mahsulot va tovarlarni barcha xalqaro savdo darajasida tavsiflash, kataloglash va kodlash vositasi. Uning maqsadi xalqaro chegaralarga kiradigan yoki o'tadigan mahsulotlarni tasniflashning universal tizimini ta'minlashdir. HS kodlari transchegaraviy idoralarga, qaysi tillarda va mahalliy tariflardagi farqlardan qat'i nazar, import qilinadigan va eksport qilinadigan narsalar to'g'risida umumiy ma'lumotga ega bo'lishga imkon beradi. Uyda saqlagan yoki sotib olgan har qanday narsa HS belgisi ostida tasniflanadi. Tormoz balatalari va maishiy lampalardan hamsi va dafna barglariga qadar har bir mahsulotga mos keladigan SA kodi mavjud.

Tuzilishi

Besh mingdan ziyod mahsulot to'plami bilan uyg'unlashtirilgan tizim 97 ta bobda keltirilgan 21 ta bo'limda tovarlarni tasniflashni standartlashtiradi, ular to'rt xonali sarlavhalar va aniqroq olti xonali subtitrlar bilan o'z navbatida tuzilgan. Natijada mahsulot uchun jami oltita raqamdan iborat kod olinadi, har ikkala raqam tegishli bob, sarlavha va subtitrni, shuningdek mahsulot tavsifini aks ettiradi. Garchi uyg'unlashtirilgan tizim mahsulotlarga olti raqamli kodlashni shakllantirsa-da, ko'p sonli bojxona tizimlarida o'nta raqamli tizim ishlatilganligini ko'rish mumkin, unda dastlabki oltita raqam uyg'unlashtirilgan tizimning kodiga to'g'ri keladi.

Bojxona qoidalariga rioya qilish

Qonunga muvofiq, HS kodini to'g'ri aniqlash va yukni minimal kechikish bilan bojxonadan o'tkazib yuborish imkoniyatini maksimal darajaga ko'tarish uchun ushbu yukga to'g'ri tasnifni qo'llash uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kerak.

Xalqaro elektron tijorat haqida gap ketganda, agar HS kodini aniqlash funksiyasi eksport qiluvchi sotuvchiga tushsa, yanada amaliyroq bo'ladi. Elektron tijorat operatsiyalari bilan import qiluvchi ko'pincha oxirgi iste'molchi hisoblanadi va odatda tegishli HS kodini aniqlash uchun eng yaxshi holatda emas.

Ahamiyati

- Uyg'unlashtirilgan tizim, milliy chegaralaridan qat'i nazar, sotiladigan mahsulotlarning umumiy ko'rinishini ta'minlash orqali xalqaro savdoni kuchaytiradi.

- Bojxona deklaratsiyasini taqdim etishda soliq to'lovchilardan mahsulotlarning tavsifini taqdim etishi shart emas, chunki ular SA kodlari asosida tuzilgan hisob-fakturalardan olinadi.

- Bu tasnifning sistematik shakli bo'lib, bu talqin qilishda xato bo'lish imkoniyatini kamaytiradi.

- Migratsiya paytida mahsulotning SA kodi puxta tanlangan bo'lishi juda muhimdir. Bu to'g'ridan-to'g'ri mahsulotga tegishli soliq stavkasiga ta'sir qiladi.

- Ushbu tizimdan 190 dan ortiq davlatlar soliq stavkalarini tayyorlash va xalqaro savdo statistikasini aniqlashda foydalanadilar.

- Bu tijorat muzokaralari, kvotalarni boshqarish, kelib chiqish sertifikatlari va statistik tahlil uchun asosiy vosita.

- Bu tijorat siyosati, ichki va tashqi soliqlar, yuk va transport stavkalari, narxlar va kvotalarni boshqarish masalalarini tekshirish va nazorat qilish imkoniyatini beradi.

- O'tgan yillar davomida u xalqaro va hukumat, ham xususiy, ham hukumat uchun muhim vosita bo'lib qoldi.

- Bugungi kunda import va eksport hisoblarini boshqarish uchun ushbu kodlarni bilish juda muhimdir.

Misol

Masalan, 09 bobdagi uyg'unlashtirilgan tizimda choy va o'tlardan tashqari kofe mavjud. Ushbu bobda "0901" sarlavhasi kofe importini anglatadi. "0901" kofe sarlavhasiga yana ikkita raqamni ("21") qo'shib, bojxonachilar va vositachilar kofe qovurilgan va kofeinsiz yuborilganligini yanada aniqlay olishadi. Shuning uchun, agar import qilingan kofe qovurilgan va kofeinlangan bo'lsa, unga HS kodi "0901.21" beriladi. Oxir oqibat shuni anglatadiki, dunyodagi istalgan bojxona idorasidan qat'i nazar, 0901.21 qovurilgan, tarkibida kofeinsiz qahva uchun universal koddir.

Har bir mamlakatning HS kodlari

Ko'pgina mamlakatlar asosiy to'rtta va oltita raqamli HS kodlariga qo'shimcha darajadagi izohlarni qo'shadilar. Ushbu qo'shimcha darajalar mamlakatlarga mahsulot soliqlarini aniqroq boshqarishda va xalqaro savdoni batafsilroq kuzatishda yordam beradi. Amerika Qo'shma Shtatlarida kodlar soliq stavkalarini amalga oshirish va statistik ko'rsatkichlarni batafsil ko'rsatish uchun oxirgi to'rtta raqamdan foydalanib, o'nta raqamgacha kengaytiriladi. *Masalan*, kofe kodida to'rtta qo'shimcha raqam bo'ladi va yakuniy kod 0901.21.0035 bo'ladi. "0035" raqamlarini qo'shish "2 kg va undan kam paketlarda" tavsifini o'z ichiga oladi. 0901.21.0035 uchun soliq bepul. Boshqa mamlakatlarda kodlash bo'yicha o'z konvensiyalari mavjud. Masalan, Braziliya ham, Xitoy ham sakkizta raqamdan foydalanadi. Umumiy qoida bo'yicha, mahsulot import qilinadigan mamlakatga xos kodlardan foydalaniladi. Agar mahsulot

AQShdan Braziliyaga olib kelinayotgan bo'lsa, Braziliyaning HS kodidan foydalanish kerak. Qarama-qarshi yo'nalishda etkazib berilsa, AQSh HS kodidan foydalanish kerak.

6-Amaliy mashg'ulot

Tovarlar sifati va tovar iste'mol xossalariga bog'liqligi

Mahsulot sifati - mahsulot xususiyatlari majmui, uning jamiyat va shaxs ehtiyojlarini qondirish darajasi bilan belgilanadi. Mahsulot sifatini yaxshilash ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va tovar raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim sharti (yana q. Tovar sifati)

Oziq - ovqat tovarlari sifati 2 xil usul yordamida aniqlanadi:

1. *Organoleptika usuli.*

2. *Laboratoriya (tajriba) usuli.*

Oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini tekshirishda *organoleptik usul* katta rol o'ynaydi. Bu usul bilan ularning ta'mi, hidi, rangi, konsistentsiyasi, tashqi ko'rinishlari kishi sezgi organlari yordamida baholanadi. Organoleptik usulning qulaylik tomonlari shundan iboratki, u ko'p xarajatlar, kimyoviy reaktivlar, asr talab qilmaydi hamda mahsulotning sifati to'g'risida tezda ho'losa chiqarish mumkin bo'ladi. Uning kamchiligi esa bu usulning sub'ektivligidir. Sub'ektivlik deganda shuni tushunish kerakki, kishi sezgi organlari hammada ham bir xil darajada rivojlangan bo'lmaydi. Demak, bu mahsulot sifatiga turli kishilar har xil baho berishlari mumkin degan fikrni anglatadi. Bundan tashqari organoleptik usul bilan tovarlarning sifati tekshirilganda ularning sifat ko'rsatkichlarini raqamlar bilan ifodalab bo'lmaydi yoki mahsulotlarning sifati to'g'risida butunlay atroflicha ma'lumot ham olish qiyin. Masalan, bu usul bilan mahsulotning biologik qiymatini yoki uning bezararligini aytish juda qiyindir. Biroq mahsulotning sifatiga organoleptik usul bilan baho berish yuqori malakali, tajribali degustatorlar ishtirokida olib borilsa, yo'l qo'yiladigan xatolar ham shuncha kam bo'ladi. Ammo shuni nazarda to'tish kerakki, sezgi organlarimiz mahsulotning boshqa tekshirish usullari bilan aniqlash qiyin bo'lgan va aniqlab bo'lmaydigan o'ziga xos xushbo'y ta'm xususiyatlarini tezda seza oladi. Masalan, choy, kofe va vino mahsulotlari tarkibiga kiruvchi xushbo'y hid beruvchi murakkab moddalarni aniqlash juda qiyinligi uchun organoleptik usul ularning sifati va turini belgilashda yagona usuldir.

Oziq-ovqat mahsulotlariga organoleptik baho berishda ta'm bilish xususiyatlari ularning sifatini belgilaydigan asosiy ko'rsatkichlardan biridir. Kishi organizmida ta'mni sezadigan asosiy a'zo tildir. Oziq-ovqat mahsulotlari iste'mol qilinganda sezgi a'zolarining qanday ta'sirlanishini birinchi bo'lib akademik I. P. Pavlov tushuntirib bergan edi. Tilning shillik pardasi va og'iz bo'shlig'ida ta'm bilish bo'rtmalari joylashgan bo'lib, ularga ta'm sezgisini ko'zg'atuvchi moddalar eritmasi ta'sir qiladi. Tilda joylashgan til bo'rtmalarining umumiy soni 9000 dan ortiq deb taxmin qilinadi, shulardan ko'pchiligi tilning uchida, qolganlari tilning yon sathida va orqa qismida joylashgandir. Asosan to'rt xil oddiy ta'm mavjuddir, bular: shirin, sho'r, nordon va achchiq ta'mdir. Boshqa ta'm va ta'm sezgilari bu asosiy ta'm sezgilarining qo'shilishidan hosil bo'ladi: achchiq-sho'r, shirin-nordon, nordon-

shirin, shirin-achchiq, va boshqalar. Oziq-ovqat mahsulotlarining ta'mi, mazasi shu mahsulotning tabiatiga, kimyoviy tarkibiga, mahsulot tatib ko'rilayotgan paytdagi haroratga bog'liqdir.

Mahsulotlarga shirin ta'm beradigan moddalar asosan shakarqand, ko'p atomli spirt (glitserin) va boshqalardir. Ko'pchilik alkaloidlar (kofein, teobramin, xinin) va glyukozodlar (amigdamin, solanin) achchiq ta'mga ega bo'ladi. Nordon ta'mni esa organik (olma, uzum, limon, sut) va mineral (sulfat, xlorid) kislotalar beradi. Oziq-ovqat mahsulotlarining hidi esa ularning sifatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Hamma oziq-ovqat mahsulotlari ham ma'lum darajada hidga ega. Ularning hidiga qarab qanday mahsulotligi, buzilgan-buzilmaganligi, tozaligi to'g'risidagi ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Asosiy hid bilish organi burun hisoblanadi. Hidni burun ichidagi epiteliy to'qima bilan qoplangan shilliq parda miyaga uzatadi.

Hid beruvchi moddalar ta'm beruvchi moddalarga nisbatan ancha ko'p. Lekin hozirgi kungacha ularning ilmiy asoslangan turlari mavjud emas. shunga qaramasdan, amalda hidlarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin: xushbo'y hid, meva hidi, gul hidi, quyuq hid, em-xashak hidi, achigan narsalar hidi va boshqalar. Hid bilish a'zolarining sezish qobiliyati ham ta'm berish a'zolarining sezish qobiliyati singari haroratga, hid beruvchi moddalar miqdoriga, tekshirish olib borilayotgan xonaning nisbiy namligiga va tozaligiga hamda shu mahsulotni iste'mol qilayotgan kishiga bog'liq bo'ladi. Hid bilish a'zolari ta'm bilish a'zolariga nisbatan katta sezgirlikka egadir. Masalan, kishi 1 m³ havoda vanilinning miqdori 0,2 mg. yoki skatolning miqdori 0,4 mg. bo'lganda ham ularning hidini seza oladi. Mahsulotlarda turli xil hid beruvchi moddalar aralashmasi murakkab bir xil hid berishi mumkin, masalan, vino, konyak, kofe, choy va pishloqlarning xushbo'y hidi bunga misol bo'la oladi. Oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini organoleptik usulda aniqlaganda va standartlarning talabi bo'yicha ham ularning ta'm va hid ko'rsatkichlari birga qo'shib yoziladi va aytiladi.

Bundan tashqari, oziq-ovqat mahsulotlarining organoleptik usulda aniqlanadigan organoleptik ko'rsatkichlariga ularning rangi, tashqi ko'rinishi, konsistentsiyasi ham kiradi. Bu ko'rsatkichlar ko'rish, eshitish va sezish a'zolari yordamida aniqlanadi. Insonning ko'rish a'zosi bo'lgan ko'z yordamida oziq-ovqat mahsulotlarining tashqi ko'rinishi, katta-kichikligi, rangi, shakli, idishlarga qanday joylashganligi, tiniqligi va shu kabilar baholanadi.

Oziq-ovqat mahsulotlarining konsistentsiyasi, tuzilishi hamda harorati barmoqlar uchida hamda og'iz boshlig'i shilimshiq pardasida joylashgan sezgi retseptorlari orqali aniqlanadi. Mahsulotni qo'l bilan ushlab, uning qattiq yoki yumshoqligini aytish mumkin yoki mahsulot iste'mol qilinganda til uchi yordamida darrov ularning harorati haqida ho'losa chiqarish mumkin. Ba'zi oziq-ovqat mahsulotlarining sirtiga biror buyum bilan urib va shundan chiqqan tovushni eshitib ham shu mahsulotning sifati to'g'risida ma'lum bir ho'losaga kelsa bo'ladi.

Hozirgi kunda organoleptik usulning aniqligini oshirish va uni takomillashtirish borasida ancha ishlar qilinmoqda. Mahsulotlarga organoleptik jihatdan baho berishning bir necha usullari bo'lib, ulardan keng qo'llaniladiganlari ball bilan baholash va taqqoslab baho berish usullaridir. *Ball ko'rsatkichi bilan baho berish.* Oziq-ovqat mahsulotlarining sifati asosan 5, 10, 30 va 100 ballik baho bilan

tekshiriladi. Mahsulot sifatini ball orqali baholashda ularning umumiy yig'indisi sifat ko'rsatkichlar bo'yicha ajratiladi.

Oziq-ovqat mahsulotlarini ball berish tartibida baholashning qulayligi shundan iboratki, unda mahsulotdagi har bir kamchilik tegishli ball bilan baholanadi. U shu ko'rsatkich uchun belgilangan umumiy ball sonidan olib tashlanadi. So'ngra standartdagi maxsus jadvaldan qancha ballni olib tashlash kerakligi topiladi. Bu usul mahsulot sifatini tekshirayotgan komissiyaning ishini osonlashtiradi va ma'lum darajada mahsulot sifatiga baho berishning aniqligini oshiradi. Ball ko'rsatkichi bilan baholash tekshirilayotgan oziq-ovqat mahsulotini shu mahsulot etalonlariga, ya'ni standart namunalari taqqoslashga asoslanganidir. Agar mahsulotning namuna holda etaloni bo'lmasa, tekshirilayotgan mahsulot ko'rsatkichlari shu mahsulot qo'llaniladigan tegishli me'yoriy-texnik hujjatlarda yozilgan ko'rsatkichlar bilan solishtiriladi.

Bundan tashqari, tovarlar sifatini baholashning sotsiologik usuli ham mavjud.

Sotsiologik usul deb oziq-ovqat mahsulotlarining sifat ko'rsatkichlarini xaridorlar fikriga ko'ra aniqlashga aytiladi. Xaridorlarning talablari esa oziq-ovqat mahsulotlariga sotish ko'rgazmalari tashkil qilinganda, xaridorlar konferentsiyalari va anketalarni tarqatish yo'li bilan o'rganiladi.

Hozirgi kunda tovarlar sifatini aniqlashda ekspert usuli ham keng qo'llanilmoqda.

Ekspert usuli deyilganda 7 kishidan kam bo'lmagan yuqori malakali mutaxassis-ekspertlardan (tovarshunos, dizayner, degustator) tashkil topgan ekspert komissiyasining fikri asosida baho berish tushuniladi.

Tovarlar sifatini aniqlashning tajriba usuli ularning kimyoviy tarkiblarini, fizikaviy, mikrobiologik, texnologik xususiyatlarini aniqlashda keng qo'llaniladi. Tajriba usuli, o'z navbatida, fizikaviy va fizik-kimyoviy, kimyoviy, mikrobiologik, tovarshunoslik-texnologik usullarga bo'linadi. Bu usulning qulayligi shundan iboratki, unda natija raqamlar bilan va bu natija katta aniqlikda ifodalanadi. Uning kamchiliklari shundaki, mahsulotning sifatini aniqlash uchun ko'p vaqt talab etiladi, aniqlash uchun reaktivlar va maxsus jihozlangan tajribaxonalar talab qilinadi.

Tekshirishning fizikaviy va fizik-kimyoviy usullari. Oziq-ovqat mahsulotlarining sifatini tekshirishning bu usullari mahsulotning solishtirma og'irligini, yopishqoqligini, erish, qotish va qaynash haroratini, optik xususiyatlarini aniqlashdan iboratdir. Mahsulotning solishtirma og'irligi va zichligini areometr, piknometr va gidrostatik tarozilar yordamida ulchash mumkin. Ularning solishtirma og'irligi asosida ma'lum darajada kimyoviy tarkibi va sifati haqida so'z yuritish mumkin. Yog'larning erish va qotish harorati asosida ularning tabiatini, tozaligini va ma'lum darajada uning tarkibida qanday yog' kislotalari borligi haqida ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Yog'larning erish va qotish harorati yog'ning qattiq holatdan suyuq holatga yoki suyuq holatdan qattiq holatga o'tish paytidagi haroratini termometr bilan o'lchash natijasida aniqlanadi. Oziq-ovqat mahsulotlarining optik xususiyatlari esa

polyarimetriya, refraktometriya, fotokalorimetriya, lyuminestsent hamda xromotografiya usullari yordamida aniqlanadi. Polyarimetriya usuli ba'zi optik faol moddalar eritmalarining nur tebranishlari yo'nalishlarini o'zgartirish qobiliyatiga asoslangan. Masalan, bu usul bilan saxarometr asMA'RUZAi yordamida shakar eritmaları tarkibidagi saxarozaning foiz miqdori va ularning tarkibida qanday shakar moddalari turi borligini aniqlash mumkin.

Refraktometriya usuli bilan oziq-ovqat mahsulotlari tarkibida yog', suv, spirt, qand va boshqa quruq moddalarning foiz miqdorini aniqlash mumkin. Refraktometriya usuli nurning bir muhitdan ikkinchi bir muhitga o'tish paytida yo'nalishining o'zgarishiga yoki nurning sindirish ko'rsatkichi koeffitsientlarini aniqlashga asoslangandir. Masalan, refraktometr yordamida asalning tarkibida qancha suv borligi, sharbatlar tarkibida qancha quruq modda borligi yoki bo'lmasa moy va yog'larning sindirish ko'rsatkichlari orqali ularning tozaligini va buzilgan-buzilmaganligini aniqlash mumkin.

Fotokalorimetriya va spektrometriya usuli esa moddaning nurni o'ziga tanlab singdirish qobiliyatiga asoslangandir. Bu usul bilan rangli eritmalaridagi rang beruvchi moddalarning miqdorini aniqlash mumkin. Tajribaxonalarda FEK-M, FEK-52, FEK-64, FEK-56 va boshqa markali fotoelektrokolorimetrlar ishlatiladi. Spektrometriya usulida esa bir muncha murakkab tuzilgan SF-4, SF-4A, SF-10 va boshqa markali spektrofotometrlar ishlatiladi. shuningdek, bu usullar bilan uzum vinolari va uzum tarkibidagi antotsionlar miqdori, choy va kofeda kofein, kakaoda teobramin, meva va sabzavotlarda esa rang beruvchi moddalarning miqdorini aniqlash mumkin.

Lyuminestsent usuli bilan oziq-ovqat mahsulotlari tarkibida oqsil, yog', vitaminlarning miqdorini, baliq va go'sht mahsulotlarining buzilgan yoki buzilmaganligini, kartoshka va sabzavotlarning kasallanganligini aniqlash mumkin. Bu usul ko'pchilik moddalar ultrabinafsha nurlari bilan yoritilganda o'zlaridan korong'ida ko'rinadigan va har xil rangdor tusga ega bo'lgan nur chiqarishga asoslangan. Xromotografiya usuli murakkab birikmalar tarkibidagi moddalarni bir-biridan ajratish va uni aniqlashning eng qulay usullaridan biridir. Bu usul yordamida esa oziq-ovqat mahsulotlarining kimyoviy tarkibi, ularni saqlaganda bo'ladigan-o'zgarishlar, hid beruvchi va rang beruvchi moddalarning miqdori, oqsillar tarkibidagi aminokislotalarning miqdorini o'rganish mumkin.

Tekshirishning kimyoviy usuli. Bu usul yordami bilan oziq-ovqat mahsulotlari tarkibida uchraydigan va ularning sifat ko'rsatkichlarini belgilaydigan moddalarning miqdori aniqlanadi. Bu ular asosida esa oziq-ovqat mahsulotlarini saqlaganda va tashiganda bo'ladigan o'zgarishlarni bilish mumkin. Mahsulotlarning sifatini belgilaydigan kimyoviy ko'rsatkichlarni aniqlash usullari maxsus standartlarda ko'rsatilgan bo'ladi.

Tekshirishning mikrobiologik usuli. Bu usul oziq-ovqat mahsulotlarining mikroorganizmlar bilan ifloslanganlik darajasini aniqlash uchun ishlatiladi. Oziq-ovqat mahsulotlari tarkibida mikroorganizmlarning standart darajasidan ko'pligi va ularda kasallik keltiruvchi bakteriyalarning bo'lishi mahsulotlarni saqlash uchun belgilangan joylar iflos tutilishidan va ularni saqlash hamda tashishda sanitariya

qoidalariga rioya qilinmasligidan dalolat beradi. Oziq-ovqat mahsulotlari ustidan olib boriladigan mikrobiologik nazorat aholi bo'limlarida sanitariyaga oid va epidemiyaga qarshi butun ishlarni tashkil qiladigan va o'tkazadigan asosiy muassasa sanitariya-epidemiologiya stantsiyalari (SES) orqali amalga oshiriladi.

Tekshirishning tovarshunoslik-texnologik usuli. Bu usul bilan oziq-ovqat va qishloq xo'jalik mahsulotlarining qayta ishlashga yoki uzoq saqlashga yaroqli yoki yaroqsizligi aniqlanadi. Masalan, mevalar navlarining murabbolar tayyorlashga yaroqli yoki yaroqsizligini bilish uchun avvalo ulardan tajribaxonada kichik hajmda namunalar tayyorlanadi va shu asosda ma'lum bir ho'losaga kelinadi. Sifat ko'rsatkichlarining sonli kattaliklari o'lchash (laboratoriyada), ro'yxatga olish, hisoblash, organoleptik, ijtimoiy va ekspertlash usullari bilan aniqlanadi. O'lchash usuli turli as-uskunalar, reaktivlar va o'lchashning boshqa texnik vositalari yordamida amalga oshiriladi. Ro'yxatga olish usuli aniq bir predmetni yoki xarajatni kuzatish va hisoblab borishga asoslangan (ma'lum davr oralig'ida televizorning necha marta ishlamay qolishi, bir partiyadagi mahsulotlarda nuqsonliklarining soni kabilar). Hisoblash usuli ma'lum bir xususiyat ko'rsatkichini nazariy va empirik bog'liqliklar asosidagi boshqa xususiyatlar ko'rsatkichlari yordamida hisoblashni ko'zda tutadi. Masalan, po'latning qattqlik ko'rsatkichi bo'yicha uning tortish kuchiga nisbatan mustahkamligi aniqlanadi.

Organoleptik usulda esa kishining sezish organlari yordamida tovarning xos sifat ko'rsatkichi aniqlanadi (ko'rish, eshitish, hid bilish, his qilish, ta'm bilish kabilar orqali). Bunda sifat ko'rsatkichlari odatda ballarda hisoblanadi.

Ijtimoiy usulda tovarning sifati tovar haqida iste'molchilar bildirgan fikr-mulohazalar asosida baholanadi. Bunday baholash iste'molchilar o'rtasida og'zaki so'rovlar o'tkazish orqali, savolnomalar tarqatish orqali, turli ko'rgazmalar tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

Tovarlar sifatini baholashning ekspert usulidan asosan ularning estetik, ergonomik talablarga qanchalik mos kelishini baholashda foydalaniladi. U organoleptik usulga o'xshash, faqat bu usulda professional ekspertlar yoki ekspertlar guruhi ishtirok etadi va baholash ancha ob'ektiv bo'ladi. Sifatni baholash deganda mazkur tovarning iste'molchi ehtiyojlariga qanchalik mos kelishini aniqlash tushuniladi. Biroq amalda ehtiyojni son bilan belgilash, aniqlash ancha mushkul. Shu sababdan sifat darajasi o'rnatiladi. Sifat darajasi (S_d)- bu baholanayotgan mahsulot sifatini (U) negiz mahsulot sifatiga (U_n) nisbatidir:

$$S_d = \frac{U}{U_n}$$

Bunda albatta negiz mahsulot sifati ehtiyojni to'laroq qondiradi deb hisoblanadi. Sifat darajasini baholash sifatni rejalashtirish uchun, mahsulot bahosini shakllantirish uchun muhim ahamiyatga egadir. Negiz (etalon) tovar sifati ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlari natijasida, ehtiyojlarning o'zgarib borishi natijasida doimiy ravishda o'zgarib boradi.

Tovar sifati darajasini baholashning yuqoridagi usuldan tashqari differentsiallangan usuli, kompleks usuli va aralash usullari mavjud.

Tovar sifatini nazorat qilish- uning sifat ko'rsatkichlarining me'yoriy-texnik talablarga, standartlarga mos kelish darajasini aniqlashdir. Standartlar va texnik shartlar tovarning funktsional, ergonomik ko'rsatkichlarini, uning ishonchliligi, xavfsizligini, tashqi ko'rinishiga qo'yiladigan talablarni, tovarning navini, tovarni markalash, o'rash-joylash tartibini, tashish va saqlash shartlarini belgilab beradi.

Tovar navlari- bir-biridan sifat ko'rsatkichlari (bir yoki bir nechta) bilan farq qiladigan tovarlardir. Masalan chinni buyumlar rangining tiniqligi, ishlov berish va bezash darajasi kabi ko'rsatkichlar bo'yicha navlanadi.

Texnik jihatdan murakkab bo'lgan tovarlar odatda navlarga ajratilmaydi, ular yaroqli va yaroqsiz tovarlarga ajratiladi.

Tovar sifati nazorat asosan korxonada amalga oshiriladi. Bu vazifa unga ma'sul bo'lgan texnik nazorat bo'limi (TNB) tomonidan amalga oshiriladi va u quyidagi bosqichlardan iboratdir: kirish nazorati- xom ashyo, materiallar sifatining nazorati, operatsion nazorat- ishlab chiqarish jarayonida texnologiyaga to'liq rioya etilishining nazorati, qabul qilish nazorati- tayyor mahsulotni sifatning barcha kattaliklari bo'yicha qabul qilish va markalashdan iborat bo'ladi. Tovar sifati vakolatli davlat mussasalari tomonidan, ulgurji xaridorlar, vositachilar, chakana savdo korxonalari tomonidan ham nazorat qilinadi. Nazoratning bunday turli-tumanligi iste'molchiga yaroqsiz mahsulot kelib qolishining oldini oladi. Shuningdek raqobat darajasining oshib borishi ham tovar sifatining avvalo ishlab chiqaruvchining o'zi tomonidan qattiq nazorat qilinishini ta'minlaydi, chunki ishlab chiqaruvchi sifati past mahsulot bilan o'zining bozordagi obro'-e'tiboriga putur etkazishdan, iste'molchilarini yo'qotib qo'yishdan hech ham manfaatdor emas. Tovar sifatini boshqarish deganda etarli darajadagi sifatni o'rnatish, ta'minlash va qo'llab-quvvatlab turish maqsadida tovarni yaratish, undan foydalanish va iste'mol qilish jarayonida amalga oshiriladigan harakatlar yig'indisi tushuniladi.

Bugungi kunda sifat menejmenti tizimi degan tushuncha mavjud bo'lib, u pirovard natijada sifatga erishish maqsadida korxonaning butun ishlab chiqarish-xo'jalik faoliyatini boshqarishni bildiradi. Zamonaviy shart-sharoitlarda sifat tizimiga beriladigan sertifikat iste'molchilar bilan mahsulot etkazib berish bo'yicha tuziladigan shartnomalar uchun va bozorda raqobat ustunligini ta'minlab beruvchi hal qiluvchi omil hisoblanadi. XX asrning 70-80 yillaridan boshlab sifatni nazorat qilish tizimidan sifat menejmenti tizimiga o'tila boshlandi (TQM). O'sha vaqtlarda bir nechta xalqaro sifat tizimlari yuzaga kela boshladi va ISO 9000 tizimi (1987 yilda joriy qilingan) sifatni ta'minlash va boshqarishda etakchi mavqega ega bo'lib qoldi. ISO- standartlashtirish bo'yicha xalqaro tashkilot bo'lib, unga 1947 yilda Jeneva shahrida asos solingan. Respublikamiz mustaqil davlat bo'lgandan buyon bizning sanoat korxonalarimiz, bank, sug'urta kompaniyalarimiz kabilar uchun ISO 9000 standarti sertifikatiga erishish muhim masala bo'lib qoldi. Bugungi kunda har yili o'rtacha 10-25 ta tovar va xizmatlar ushbu sertifikatlarni olishga erishmoqda.

7-Amaliy mashg`ulot

Sertifikatlashtirish, sertifikatlashtirish bo'yicha asosiy tushunchalar, atamalar, Sertifikatlashtirish xaqida Respublika qonuni

Reja;

1. Sertifikatlashtirish bo'yicha asosiy tushuncha va atamalar
2. Akkreditlash tizimi
3. Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida"gi qonun
4. Sertifikatlashtirishning qonuniy va me'yoriy-huquqiy asoslari va milliy tizimi

1. Sertifikatlashtirish bo'yicha asosiy tushuncha va atamalar

Sertifikatlashtirish mahsulot sifati va xavfsizligini ta'minlash shakllaridan biri sifatida butun dunyoda tan olingan. Sertifikatlashtirish uchun sertifikatlashtirish obyektlari va subyektlariga yagona talablarni belgilagan me'yoriy hujjatlar mavjud bo'lishi shart.

- Atamalar va ta'riflarning birliligi qo'yilgan vazifalarni tushunish va sertifikatlashtirish protseduralarini muvaffaqiyatli o'tkazish uchun ahamiyatlidir.

- O'zbekiston Respublikasida xalqaro standart ISO/MEK 2:1996 "Standartlashtirish va yondosh faoliyat turlari. Umumiy lug'at" asosida yaratilgan O'z DSt 5.5:1999 "O'z SMT. Asosiy atamalar va ta'riflar" va sifat menejmenti tizimlari bo'yicha O'z DSt ISO 9000:2002 amalda qo'llanilmoqda.

Sertifikatlashtirish deganda, mahsulot (buyum, tovar) yoki xizmat muayyan standartga yoki texnikaviy shartlarga muvofiq kelishini tasdiqlash maqsadida o'tkaziladigan faoliyat tushunilib, ushbu faoliyat natijasida mahsulot (buyum, tovar)ning sifati haqida iste'molchini ishontiradigan tegishli hujjat - sertifikat beriladi.

- Sertifikatlashtirish deganda, mahsulot (buyum, tovar) yoki xizmat muayyan standartga yoki texnikaviy shartlarga muvofiq kelishini tasdiqlash maqsadida o'tkaziladigan faoliyat tushunilib, ushbu faoliyat natijasida mahsulot (buyum, tovar)ning sifati haqida iste'molchini ishontiradigan tegishli hujjat - sertifikat beriladi.

- Sertifikatlashtirishning milliy tizimi - davlat miqyosida amal qiladigan sertifikatlashtirish o'tkazishda o'z tartib va boshqaruv qoidalariga ega bo'lgan tizim.

- Muvofiqlik sertifikati - sertifikatlangan mahsulotning belgilangan talablarga muvofiqligini tasdiqlash uchun sertifikatlashtirish tizimi qoidalariga binoan berilgan hujjat.

- Muvofiqlik belgisi - muayyan mahsulot yoki xizmatning aniq standartga yoki boshqa normativ hujjatga mos ekanligini ko'rsatish uchun mahsulotga yoki ko'rsatilgan xizmatga doir hujjatga qo'yiladigan, belgilangan tartibda ro'yxatga olingan belgi.

Bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish tizimi – ayni bir xil standartlar va qoidalar qo'llaniladigan muayyan mahsulotlar, ishlar yoki xizmatlarga taalluqli sertifikatlashtirish tizimi.

- Bir turdagi mahsulotlarni sertifikatlashtirish tizimi – ayni bir xil standartlar va qoidalar qo'llaniladigan muayyan mahsulotlar, ishlar yoki xizmatlarga taalluqli sertifikatlashtirish tizimi.

- Sinov laboratoriyasini akkreditlash – sinov laboratoriyasining (markazining) muayyan mahsulot sinovini yoki muayyan sinov turini amalga oshirishga doir vakolatlarining nufuzli organ tomonidan rasmiy e'tirof qilinishi.

- Sertifikatlashtirish organi – sertifikatlashtirishni o'tkazuvchi organ.

- Sinash – bu o'rnatilgan muolajaga muvofiq holda bir yoki bir nechta xarakteristikani aniqlash.

- Sinash laboratoriyasi – sinashlarni o'tkazadigan laboratoriya.

2. Akkreditlash tizimi – Akkreditlashni o'tkazish uchun protseduralar va boshqaruvning o'z qoidalariga ega bo'lgan tizim.

- Akkreditlash tizimi – Akkreditlashni o'tkazish uchun protseduralar va boshqaruvning o'z qoidalariga ega bo'lgan tizim.

- Akkreditlash – Protsedura bo'lib, uning vositasida vakolatli idora shaxs yoki idoraning muayyan ishni bajarish huquqiga ega ekanligini rasmiy tan oladi.

- Akkreditlash bo'yicha idora – Akkreditlash tizimini boshqaruvchi va akkreditlashni o'tkazuvchi idora.

- Inspeksiya tekshiruvi – sertifikatlashtirish va akkreditlashda o'rnatilgan talablarga muvofiqligini tasdiqlash maqsadida sertifikatlashtirilgan mahsulot, sifat yoki ishlab chiqarishni boshqarish tizimlari, sertifikatlashtirish bo'yicha idoralar, sinash laboratoriyalari (markazlari) ning faoliyatini takroriy baholash protsedurasi.

- Sifat – O'z tafsilotlari majmuining talablarga muvofiqlik darajasi.

- Sifat menejmenti tizimi – Sifatga nisbatan tashkilotga rahbarlik qilish va boshqarish uchun menejment tizimi.

- Sifat sohasidagi siyosat – yuqori rahbariyat tomonidan ifodalangan sifat sohasida tashkilotning umumiy maqsad va faoliyat yo'nalishi.

Sertifikatlashtirish ikki xil bo'ladi, bular majburiy va ixtiyoriy.

- Sertifikatlashtirish ikki xil bo'ladi, bular majburiy va ixtiyoriy.

- Mahsulotni u yoki bu sertifikatlashtirishga oidligi, uning tashqi muhitga, inson salomatligiga ta'siri asosiy mezon hisoblanadi. Ana shuning uchun tashqi muhitga, inson salomatligiga ta'sir ko'rsatuvchi mahsulotlar albatta, majburiy sertifikatlashtirishga mansub bo'ladi, qolgan mahsulotlarning sertifikatlashtirilishi esa ixtiyoriydir.

- Majburiy sertifikatlashtirish deganda, sertifikatlashtirish huquqiga ega bo'lgan idora tomonidan mahsulot, jarayon, xizmatining standartlardagi majburiy talablarga muvofiqligini tasdiqlash tushuniladi.

•Ixtiyoriy sertifikatlashtirish deganda ishlab chiqaruvchi (bajaruvchi), sotuvchi (ta'minlovchi) yoki iste'molchi tashabbusi bilan ixtiyoriy ravishda o'tkaziladigan sertifikatlashtirish tushuniladi.

•Mazkur qonun 1993 yil 28 dekabrda qabul qilingan bo'lib, 4 ta bob va 23 ta moddadan tashkil topgan.

•Mazkur qonunga quyidagilarga muvofiq o'zgartirishlar kiritilgan:

•O'zR 31.08.2000 y. 125-II-son qonuni,

•O'zR 25.04.2003 y. 482-II-son qonuni,

•O'zR 06.04.2006 y. O'R-31-son qonuni,

•O'zR 10.10.2006 y. O'R-59-son qonuni

•2. "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida"gi qonun shartlari

"Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida"gi qonun sharhlari

•I BOB. UMUMIY QOIDALAR

•1-modda. Asosiy tushunchalar.

•2-modda. Sertifikatlashtirishning maqsad va vazifalari.

•3-modda. Sertifikatlashtirish to'g'risidagi qonun hujjatlari.

•4-modda. Xalqaro shartnomalar va bitimlar.

•5-modda. O'zbekiston Respublikasining sertifikatlashtirish organlari.

•II BOB. SERTIFIKATLASHTIRISH FAOLIYATIGA DOIR UMUMIY

TALABLAR

•7-modda. Muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisi.

•8-modda. Sertifikatlashtirish faoliyatini amalga oshirish.

•9-modda. Sertifikatlashtirish to'g'risida axborot.

"Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida"gi qonun sharhlari

•sulotlarni majburiy va ixtiyoriy sertifikatlashtirish

•10-modda. Majburiy sertifikatlashtirishni joriy etish

•11-modda. Majburiy sertifikatlashtirishni o'tkazish shartlari

•12-modda. Majburiy sertifikatlashtirilishi lozim bo'lgan ma'sulotlarga o'yiladigan talablar

•13-modda. Tayyorlovchilarning (tadbirkorlarning) ma'sulotlarni majburiy sertifikatlashtirish va?tidagi majburiyatlari

•14-modda. Chetdan olib kelinadigan va chetga olib chi?ib ketiladigan ma'sulotlarni majburiy sertifikatlashtirish

•15-modda. Majburiy sertifikatlashtirish ishlarining davlat tomonidan moliyaviy ta'minoti

•16-modda. Majburiy sertifikatlashtirish ?oidalariga rioya etilishini davlat tomonidan tekshirish va nazorat ?ilish

•16-1-modda. Nazorat yo'sinidagi tekshiruv

•17-modda. Ihtiyoriy sertifikatlashtirish

•18-modda. Ihtiyoriy sertifikatlashtirishni amalga oshiruvchi sub'ektlar

•19-modda. Ihtiyoriy sertifikatlashtirish tizimlari

- Mahsulotlar (shu jumladan dasturiy va boshqa ilmiy-texnikaviy mahsulotlar), xizmatlar, shuningdek sifat tizimlari sertifikatlashtirish obyektlari hisoblanadi.

- "O'zstandart" agentligining o'zi, uning tomonidan akkreditatsiya qilingan yoki e'tirof etilgan sertifikatlashtirish organlari, sinov laboratoriyalari (markazlari), sertifikatlashtirish sohasidagi tekshiruv organlari, sifat bo'yicha ekspert-auditorlar, shuningdek mahsuloti sertifikatlashtirilishi lozim bo'lgan korxonalar,

- muassasalar, tashkilotlar, jismoniy shaxslar sertifikatlashtirish subyektlaridir.

- 6-modda. Sertifikatlashtirish obyektlari va subyektlari
9-modda. Sertifikatlashtirish to'g'risida axborot

- "O'zstandart" agentligi tayyorlovchilarni (ijrochilarni), sotuvchilarni, iste'molchilarni va boshqa manfaatdor shaxslarni sertifikatlashtirishning amaldagi tizimlari, ularning organlari, sinov laboratoriyalari (markazlari), ekspertlar to'g'risida, shuningdek muvofiqlik sertifikatlari, muvofiqlik belgilari va ularni qo'llash qoidalari to'g'risida xabardor etib boradi.

- Sertifikatlashtirish organlari arizachiga uning talabiga binoan mahsulotni sertifikatlashtirish uchun kerakli axborotni berishlari shart.

- Arizachi sertifikatlashtirish organining talabiga binoan sertifikatlashtirish bilan bog'liq axborotni taqdim etishi shart, tijorat siri hisoblangan ma'lumotlar bundan mustasno

“Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida”gi qonun

- 16-modda. Majburiy sertifikatlashtirish qoidalariga rioya etilishini davlat tomonidan tekshirish va nazorat qilish

- Tayyorlovchilarning (tadbirkorlarning, sotuvchilarning, ijrochilarning) majburiy sertifikatlashtirish qoidalariga rioya etishlari ustidan davlat tekshiruvi va nazoratini "O'zstandart" agentligining davlat inspektorlari qonun hujjatlarida belgilab qo'yilgan tartibda amalga oshiradi.

- 17-modda. Ixtiyoriy sertifikatlashtirish

- Har qanday mahsulot normativ hujjatlarning talablariga muvofiq ekanligini tasdiqlash uchun u yuridik va jismoniy shaxsning tashabbusi bilan ixtiyoriy sertifikatlashtirishdan o'tkazilishi mumkin.

- 18-modda. Ixtiyoriy sertifikatlashtirishni amalga oshiruvchi subyektlar

- Ixtiyoriy sertifikatlashtirishni "O'zstandart" agentligi belgilab qo'ygan tartibda akkreditatsiya qilingan yuridik va jismoniy shaxslar amalga oshirishga haqlidir.

4. Sertifikatlashtirishning qonuniy va me'yoriy-huquqiy asoslari va milliy tizimi

- Quyidagilar sertifikatlashtirishning qonuniy va me'yoriy-huquqiy asoslarini tashkil etadi:

- O'zbekiston Respublikasining “Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlashtirish to'g'risida”gi qonuni;

- O'zbekiston Respublikasining “Oziq-ovqat mahsulotlarining sifati va xavfsizligi to'g'risida”gi qonuni;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 12 avgustdagi 409-sonli “Sertifikatlanishi majburiy bo'lgan mahsulotlar ro'yxatini, sertifikatlashtirishni o'tkazish tartibini, O'zbekiston Respublikasi hududiga xavfsiz ekanini tasdiqlash talab qilinuvchi tovarlarni olib kirish va o'z hududidan olib chiqishi tartiblarini tasdiqlash haqida”gi qarori;

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 3 oktabrdagi 342-sonli “Mahsulot va xizmatlarni standartlashtirish, metrologiyasi va sertifikatlashtirishni takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 3 oktabrdagi 342-sonli “Mahsulot va xizmatlarni standartlashtirish, metrologiyasi va sertifikatlashtirishni takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 5 dekabrda 427-sonli “O'zbekiston Respublikasiga iste'mol tovarlarini olib kirishni takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni tatbiq etish haqida”gi qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 6 iyuldagi 318-sonli “Mahsulotlarni sertifikatlashtirish tartibotini soddalashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi qarori;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2004 yil 5 avgustdagi 373-sonli “Mahsulotlar va xizmatlarning standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish soha-tadbirlari to'g'risida” qarori;

- Sertifikatlashtirish milliy tizimining asoslanuvchi me'yoriy hujjatlari;

“O'zstandart” agentligi O'zbekiston Respublikasining sertifikatlashtirish bo'yicha milliy organi bo'lib, amaldagi ?onunchilikka binoan ?uyidagi faoliyatlarni bajaradi:

- sertifikatlashtirish sohasida davlat siyosatini amalga oshiradi;

- mahsulotlar, ishlar va xizmatlar sertifikatlanishini o'tkazish bo'yicha xalqaro me'yorlar va standartlar bilan uyg'unlashgan umumiy qoidalar hamda tartiblarni o'rnatadi;

- sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha dasturlar loyihalarini ishlab chiqadi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga ko'rib chiqish uchun taqdim etadi;

- Vazirlar Mahkamasi bilan kelishilgan holda sertifikatlashtirishning xalqaro tizimlariga qo'shilish haqidagi qarorlarni qabul qiladi hamda standartlashtirish natijalarini o'zaro tan olish hususida kelishuvlar tuzadi;

O'zga davlatlar bilan o'zaro munosabatlarda va xalqaro tashkilotlarda sertifikatlashtirish masalalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;

- O'zga davlatlar bilan o'zaro munosabatlarda va xalqaro tashkilotlarda sertifikatlashtirish masalalari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi bilan kelishilgan holda sertifikatlanishi majburiy bo'lgan mahsulotlar ro'yxatini belgilaydi;
- O'zbekiston Respublikasi sertifikatsiyalashtirish milliy tizimiga rahbarlik qiladi;
- mahsulot, ishlar va xizmatlarni majburiy sertifikatsiyalashtirish xususidagi qonunchilikka rioya etilishi ustidan davlat nazoratini amalga oshiradi;
- Bir xildagi mahsulot sertifikatsion tizimi, sertifikatlangan mahsulot, sifat tizimlari, sifat bo'yicha ekspert-auditorlar davlat reestrini olib boradi.

8-Amaliy mashg'ulot

Sertifikatlashtirish, sertifikatni olish tartibi, usullari, mahsulot sifatini boshqarish sxemasi, mahsulotni kodlash

Reja;

1. Sertifikatlashtirish bo'yicha ISO
2. Sertifikatlashtirishni tayyorlash va uni o'tkazish
3. O'zaro almashinuvchanlik asoslari
4. O'zbekistonda shtrix-kodlash tizimi

1. Sertifikatlashtirish bo'yicha ISO

Tarkibidagi qo'mita tomonidan tayyorlangan hujjatda uchinchi tomon tarafidan amalga oshiriladigan sertifikatlashtirishning sakkizta sxemasi berilgan:

Birinchi sxema. Bu sxema bilan faqat mahsulot namunalari turlarini standartlar talablariga muvofiqligini maxsus tasdiqlangan sinov tashkilotlarida sinovdan o'tkaziladi. Bu xildagi sertifikatlashtirishda sinovga taqdim etilgan namunani belgilangan talablarga muvofiqligi tasdiqlanadi, xolos. Bu yo'l o'zining soddaligi va uncha ko'p xarajat talab qilmasligi tufayli milliy va xalqaro savdo munosabatlarida muayyan darajada tarqalgan.

Ikkinchi sxema. Bu sxemada mahsulotning namuna turlarini maxsus tasdiqlangan sinov tashkilotlarida sinovdan o'tkazilib, so'ngra uning sifatini savdo shaxobchalaridan vaqti-vaqti bilan olinadigan namunalar asosida nazorat qilib boriladi. Bu usul taqdim etilgan namunalar sifatini baholash bilan seriyali chihayotgan mahsulotning sifatini ham baholash imkonini beradi. Usulning afzalligi uning soddaligidadir. Uning kamchiligiga esa nazorat sinovlar natijasiga qarab, agar mahsulot standart talablariga nomuvofiqligi aniqlanilsa, baribir uni savdo shaxobchalaridan chiqarib tashlash mumkin bo'lmaydi yoki uni chiqarib tashlash uchun birmuncha qiyinchiliklar tug'iladi.

Uchinchi sxema. Mahsulot namunalari turlarini maxsus, tasdiqlangan sinov tashkilotlarida o'tkazish, so'ngra sotuvchi yoki iste'molchiga yubormasdan turib vaqti-vaqti bilan namunalarining tekshiruvini nazorat qilishga asoslanadi. Ikkinchi sxemadan farqlanuvchi tomoni shuki, mahsulot savdo shaxobchalariga tushmasdan turib, sinov nazorati o'tkaziladi va standartga nomuvofiqligi aniqlansa, mahsulotning iste'molchiga jo'natilishi to'xtatiladi.

To'rtinchi sxema. Mahsulot namunalari turlarini xuddi 1-3-sxemalardek sinovdan o'tkazishga asoslangan bo'lib, so'ngra savdo shaxobchasidagi hamda ishlab

chiqarishdan olingan namunalarning tekshirish nazorati vaqti-vaqti bilan o`tkazish orqali mahsulotning sifati hisobga olinadi. Bu holda mahsulot ishlab chiqarilgan bo`lib, uning chiqarilishiga ma'lum xarajatlar bo`lgandan keyin standart talablariga nomuvofiqligi aniqlanadi.

Beshiichi sxema. Bu sxema mahsulot namuna turlarini tasdiqlangan sinov tashkilotlarida o`tkazishga va mahsulot ishlab chiqarishning sifatini baholashga asoslangan bo`lib, so`ngra savdo shaxobchasida va ishlab chiqarishda namunalarning sifatini vaqti-vaqti bilan tekshirilib nazorat qilib boriladi. Bu sertifikatlashtirish usuli faqat mahsulotning sifatini nazorat qilibgina qolmay, balki korxonada chiqariladigan mahsulotning sifatini kerakli darajada bo`lishini ham nazorat qiladi. Tabiiyki, korxonadagi mahsulot sifatini ta'minlashda, tizimni baholanishida uning mezonini aniqlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu usul sanoati rivojlangan mamlakatlarda hamda xalqaro sertifikatlashtirish tizimlarida eng ko`p tarqalgan sxemadir. Birinchi, to`rtinchi sxemalarga qaraganda bu sxema eng murakkab va nisbatan qimmatroq turadigan sxema bo`lib, uning afzalligi iste'molchi mahsulot sifat darajasini yuqori ekanligiga ishonch hosil qiladi, bu esa asosiy mezon hisoblanadi.

Oltinchi sxema faqat korxonadagi mahsulotning sifatini ta'minlash bilan tizimni baholanishini o`tkazishga mo`ljallangan. Bu usul ayrim vaqtda korxonatayyorlovchini attestatlash deb ham yuritiladi. Bu xil sertifikatlashtirishda faqat korxonaning belgilangan sifat darajadagi mahsulotni chiqarish qobiliyati baholanadi.

Yettinchi sxema. Mahsulotning har bir tayyorlangan to`dasidan sinovlarga tanlab olishga asoslangan. Tanlab olish sinovlarining natijalariga qarab to`dani ortish uchun qaror qabul qilinishi aniqlanadi. Bu xildagi sertifikatlashtirish uchun tanlanmaning hajmi aniqlanishi lozim, bu esa tayyorlangan to`daning katta-kichikligiga maqbul bo`ladigan sifat darajasiga bog`liq. Qabul qilingan qoidaga asosan tanlanma sinov tashkilotlari tomonidan amalga oshiriladi. Bu xil sertifikatlashtirish qo`llanilishi, statistik usulni qo`llash bilan bog`liqdir.

Sakkizinchi sxema. Har bir tayyorlangan, buyumning standartlar talabiga muvofiqligi sinovlar o`tkazib aniqlashga asoslangan. Bu sertifikatlashtirish usulida yuqorida 1-7 sxemalariga qaraganda ta'minlovchining mas'uliyati ancha yuqori. Tabiiyki muvaffaqiyatli sinovlardan o`tgan buyumlarga sertifikat yoki muvofiqlik belgisini oladi. 8- sxema mahsulotga nisbatan yuqori va qat'iyroq talablar qo`yilganda ishlatilishga asoslangan yoki mahsulotning ishlatilishi natijasida standart talablariga mos kelmasligi iste'molchiga katta iqtisodiy zarar yetkazganida qo`llaniladi. Bu xil sertifikatlashtirish qimmatbaho metallardan va qotishmalardan tayyorlanadigan buyumlarda ko`proq qo`llaniladi. Bundan asosiy maqsad qimmatbaho metallarning belgilangan miqdorini, tarkibini va buyumning tozaligini tekshirishdir.

Sertifikatlashtirish sohasidagi ishlarni amalga oshirishda quyidagi asosiy omillar hal qiluvchi o`rin tutadi:

- tashqi va ichki bozordagi iste'molchining manfaatlariga mos keladigan mahsulot uchun mezonni to`g`ri tanlash;

- sertifikatlashtirish ishlarini o`tkazishda xolislik (haqqoniyat) bo`lishi.

Ta'minlovchining buyumi (mahsuloti) har doim ham belgilangan standart talablariga mos keladi degan ko`rsatmasi hamma vaqt ham qabul qilinavermaydi.

Chunki u mahsulot sifatini tekshirishda o`zining shaxsiy tekshirish tizimiga tushadi, bu deyarli bozorda ham, sanoatda ham keng yoyilgan yo`llardan biridir.

Lekin hozirgi zamon fan, texnika va texnologik jarayonlarning eng qulay va samarador tizimi shunday bo`lishi lozimki, buning natijasida mahsulot ishlab chiqaruvchiga nisbatan hech qanday ta'sir etilmasligi lozim. Tashqi savdo va xalqaro iqtisodiy aloqalar nuqtai nazaridan sertifikatlashtirish faoliyati mustaqil bo`lishi alohida ahamiyat kasb etadi. Shunday sertifikatlashtirishni boshqaruvchi idora standartlashtirish idoralari hamda tijorat tashkilotlari yoki davlat muassasalari bo`lishi mumkin. Ular o`zlarining sinov o`tkazuvchi laboratoriyalariga ega bo`lib, mahsulotni tekshiradigan xodimni ishga layoqatliligini tekshiradi hamda korxonalarda sifat tizimini boshqarishdagi ishlarni amalga oshiradi, uslubiy ta'minlash va boshqa quyidagi ishlarni bajaradi:

- texnologik jarayonlarning turkumligini ta'minlash;

- uchinchi tomon tarafidan bajariladigan sertifikatlashtirish tizimi o`z tarkibiga mahsulot sinovlarini oladi, bu esa o`z navbatida mahsulotni standart talablariga muvofiqligini, mosligini aniqlashda kerakli vosita hisoblanadi;

- yakka olinadigan mahsulot uchun amaliy va iqtisodiy talablarga javob beruvchi sertifikatlashtirish tizimini aniqlash;

- sertifikatlashtirish tartib, usullari va ishlashini boshqa sertifikatlashtirish tizimlari bilan taqqoslash;

- buyum (mol) yoki mahsulotlarni sertifikatlashtirish idorasi tomonidan haqiqiyliги ko`rib chiqilganligi yoki ma'qullanganligini, tegishli markazlarda yoki akkreditatsiyalangan laboratoriyalarda tekshirilganligini isbotlovchi belgi (tamg`a) bo`lishi, maxsus belgi, etiketkalar, ilova qilib yuboriladigan hujjat-sertifikatlar yoki sertifikatlashtirilgan buyumlar ro`yxatiga kiritilishi lozim yoki sertifikatlash huquqiga ega bo`lgan korxonada mahsulotni chiqarish uchun tasdiqnomasi bo`lishi kerak.

Sertifikatlashtirish turli shakllarda bo`lib, uni tayyorlash va o`tkazish uchun ayrim vazifalarni bajarish tartibi o`z navbatida mahsulot turiga, qonunlar majmuining milliy xususiyatlariga va boshqa qator omillarga bog`liq bo`ladi.

2. Sertifikatlashtirishni tayyorlash va uni o`tkazishda asosiy ishlar qatoriga:

- sertifikatlashtiriluvchi mahsulotni tanlash;

- mahsulotga sertifikatlashtirishda belgilanadigan talablarni, tavsiflarni tanlash;

- sertifikatlashtiriluvchi mahsulotni ishlab chiqarish sharoitlarini tekshirish;

- sinov laboratoriyalarini akkreditlash;

- sertifikatlashtirish sinovlarini o`tkazish;

- muvofiqlik sertifikatini berish va muvofiqlik belgisi bilan mahsulotni belgilash (tamg`alash)lar kiradi.

Tabiiyki, "Sertifikatlashtirish uchun nimalar kerak" degan o`rinli savol tug`ilishi mumkin. Sertifikatlashtirish milliy tizimining me'yoriy hujjatlarida sertifikatlashtirishga tayyorgarlik ko`rish va uni o`tkazish tartiblari aniqlangan bo`lib, ular quyidagi bosqichlardan iborat:

- sertifikatlashtirish o`tkazishga talabnoma berish;

- deklaratsiya – talabnoma bo`yicha qaror qabul qilish;

- namunalarni belgilash, ajratib olish va sinovlarni o`tkazish;

- korxonada yoki sifat tizimini sertifikatlashtirish (agar qabul qilingan sertifikatlashtirish tartibida ko`rsatilgan bo`lsa yoki so`rovchining xohishiga ko`ra);
- olingan natijalarni tahlil qilish va muvofiqlik sertifikatini berish lozimligi haqida qaror qabul qilish;
- muvofiqlik sertifikatini berish va sertifikatlashtirilgan mahsulotni Tizimlar Davlat Ro`yxatiga kiritish;
- chet el yoki xalqaro idoralar tomonidan berilgan muvofiqlik sertifikatini tan olish;
- sertifikatlashtirilgan mahsulotning tavsiflarini turg`unligi uchun tekshiruv nazoratini amalga oshirish;
- sertifikatlashtirish natijalari haqida ma'lumot;
- shikoyatlarni ko`rish (agar da'volashuv masalalari chiqadigan bo`lsa).

3. O`zaro almashinuvchanlik asoslari

Moslashuvchanlik esa, ma'lum sharoitlarda belgilangan talablarni bajarish uchun nomaqbul ta'sir ko`rsatmasdan mahsulot, jarayon yoki xizmatlarni birgalikda qo`llanishiga yaroqliligi deb tushuniladi.

O`zaro almashuvchanlik – bir xil talablarni bajarish maqsadida bir buyum, jarayon, xizmatdan foydalanish o`rniga boshqa bir buyum, jarayon, xizmatning yaroqliligidan iborat.

Har xillikni boshqarish (unifikatlashtirish yoki birxillashtirish) deb, muayyan ehtiyojini qondirish uchun zarur bo`lgan eng maqbul o`lchamlarni yoki mahsulot, jarayon va xizmat turlarini tanlashga aytiladi.

O`zaro almashinuvchanlik mashinalardan foydalanishni soddalashtiradi. Mashinalarning ta'miri, amalda singan va yeyilgan detallarni almashtirish bilan cheklanadi. Bu esa, mashinalar yig`ish va ta'mirlash jarayonida yuqori malakali ishchilar talab qilinmaydi.

Uzel va detal konstruksiyasiga o`zaro almashinuvchanlik quyidagi asosiy talablarni qo`yadi:

- uzeln va detallarning shaklini soddalashtirish ularni tayyorlashni arzonlashtiradi va kerakli aniqlikda ishlov berishni ta'minlaydi;
- tutashuvchi o`lchamlar sonini kamaytirish;
- chizmada o`lchamlarni to`g`ri qo`yish va ularning aniqligiga asoslangan talablarni yozish;
- detalni tayyorlash uchun asoslangan material tanlash.

*Tashqi o`zaro almashinuvchanlik.* Boshqa, yanada murakkabroq buyumlarga o`rnatiladigan tayyor buyumlarning va yig`ma qismlarning foydalanish ko`rsatkichlari bo`yicha, shuningdek birlashtiriladigan yuzalarning o`lchamlari hamda shakli bo`yicha o`zaro almashuvchanligi.

*Ichki o`zaro almashinuvchanlik.* Qismlar tarkibiga kirgan alohida detallarning yoki buyum tarkibiga kiruvchi qismlar va mexanizmlarning o`zaro almashuvchanligi.

*Guruhli o`zaro almashinuvchanlik.* Oldindan o`lchamlari bo`yicha novlarga ajratilgan elementlar guruhlari doirasidagina kiritish va almashtirish mumkin bo`lgan xossa.

To'liqmas (cheklangan) o'zaro almashinuvchanlik talab etilgan aniqlikni hosil qilish uchun detallar guruhlariga ajratib tanlash, kompensatorlar o'rnatish, mashina va asboblardagi ba'zi qismlarning holatini rostdlash. Moslash usullari va boshqa tadbirlar qo'llaniladigan o'zaro almashinuvchanlik.

To'liq o'zaro almashinuvchanlik. Buyumlarning talab etilgan darajada sifatli bo'lishi uchun detallarning geometrik, mexanikaviy, elektr va boshqa ko'rsatkichlari birlashtiriladigan har qanday detallarni va tarkibiy qismlarni qo'shimcha ishlovsiz, moslamasdan, to'plamasdan yoki rostlamasdan yig'ishga imkon beradigan aniqlikda bajarilganda amalga oshuvchi xossa. O'lchamlar bo'yicha o'zaro almashinuvchanlik funksional o'zaro almashinuvchanlikning tashkil etuvchisi bo'lib, mashinadagi chiziqli va burchak o'lchamlari, tirqishlari, o'qlararo masofalari va shu kabi ko'rsatkichlari o'zaro bog'langan elementlar kompleksining umumiy aniqligi bilan belgilanadigan xossa.

Funksional o'zaro almashinuvchanlik. Buyumlarning vaqt davomida belgilangan chegarada maqbul va barqaror foydalanish ko'rsatkichlari bilan ishlash qobiliyatini yoki yig'ma qismlarning maqbul ko'rsatkichlar bilan sifatli ishlashini ta'minlaydigan xossa.

O'zaro almashinuvchanlik koeffitsiyenti. O'zaro almashinuvchanlik detallar va tarkibiy qismlarni tayyorlashga sarflangan mehnatning buyumni tayyorlashga sarflangan umumiy mehnatga nisbati.

O'zaro almashinuvchanlik prinsipi – boshlang'ich ilmiy- texnikaviy qoidalar majmuasidan iborat bo'lib, ular loyihalash, ishlab chiqarish va foydalanish jarayonlarida bajarilganda detallar, yig'ma qismlar va buyumlarning o'zaro almashuvchanligi ta'minlanadi.

Ob'yektlarning mos keluvchanligi – ob'yektlarning tayyor murakkab buyumda o'z o'rmini egallashi va foydalanishi sharoitlarida birgalikda yoki ketma-ket ishlaganda ularning talab etilgan vazifalarni bajara olish xossasi.

O'lcham – chiziqli kattalik (diametr, uzunlik, va h.k.) ning tanlangan o'lchov birliklaridagi sonli qiymati.

Haqiqiy o'lcham – joiz xatolik bilan o'lchash natijasida aniqlangan haqiqiy o'lchash.

Nominal o'lchash – chekka o'lchamlarni aniqlash va og'ishlarni hisoblash boshi bo'lib xizmat qiladigan o'lcham.

Chekka o'lchamlar – ikkita chekka joiz o'lcham bo'lib, haqiqiy o'lcham ular o'rtasida joylashishi yoki ularga teng bo'lishi lozim.

Og'ish – haqiqiy chekka va h.k o'lchashlarning nominal o'lchamdan algebraik farqi.

Haqiqiy og'ish – haqiqiy va nominal o'lchamlar o'rtasidagi algebraik farqi.

Chekka og'ish – chekka va nominal o'lchamlar o'rtasidagi algebraik farq.

Joizlik – eng katta va eng kichik chekka o'lchamlar o'rtasidagi farq yoki yuqori va quyi og'ishlar o'rtasidagi algebraik farqning mutlaq qiymati.

O'tqazish – bir detalni ikkinchisiga nisbatan siljish darajasi hisoblanadi.

4. O'zbekistonda shtrix-kodlash tizimi

Ba'zan biror mahsulot xarid qilganimizda uning ko'rinarli joyida yoki etiketkasida har xil qalinlikdagi chiziqlar va raqamlar bilan belgilangan shakllarni

ko`rishimiz mumkin. Ularga shtrix-kod nomi berilgan. Xo`sh, shtrix-kodlar nima va qachon paydo bo`lgan.

Shtrix-kodlarni mahsulotlarga nisbatan tadbiq etish g`oyasi ilk bora 30-yillarda AQShning Garvard biznes maktabida yaratilgan bo`lib, undan amalda foydalanish bir necha o`n yillardan so`nggina, ya'ni, 60-yillardan boshlangan. Shtrix-kodlarni dastlabki qo`llovchilar temir yo`lchilar bo`lib, shu usul orqali temir yo`l vagonlarini identifikatsiyalashgan. Mikroprotessor texnikasining gurkirab rivojlanishi 70-yillardan boshlab shtrix-kodlardan keng ravishda foydalanish imkonini yaratdi. 1973 yil AQShda Mahsulotning Universal kodi (IPC) qabul qilinib, 1977 yildan boshlab esa Yevropa Kodlash Tizimi YEAN (Europ YEAN Article

Numbering) ta'sis etildi va hozirda undan nafaqat Yevropada, balki boshqa mintaqalarda ham keng ravishda foydalanishmoqda. 5-rasmda tovar shtrix kod belgisining namunasi keltirilgan. Shtrix-kod ketma-ket almashinib keluvchi qora (shtrix) va oq (probel) rangli, turli qalinlikdagi chiziqlardan iborat bo`lib, bu chiziqlarning o`lchamlari standartlashtirilgan. Shtrix-kodlar maxsus optik qurilmalar-skannerlar yordamida o`qishga mo`ljallangan. Uning vositasida, mikroprotessorlar orqali shtrixlar raqamlarga dekoderlanib, mahsulot haqidagi ma'lumotlar kompyuterga uzatiladi. Ko`pgina iqtisodiy rivojlangan davlatlarda mahsulotning qutisida shtrix-kodning bo`lishi majburiy sanaladi. Aks holda savdo tashkilotlari mahsulotdan voz kechishlari mumkin. Bu xalqaro savdoga ham tegishlidir. Ushbu tizimning iqtisodiy jihatdan samaraliligi mahsulotning 85 foizidan ko`pi kodlashtirilganda yaqqol namoyon bo`ladi. Bundan tashqari, mahsulotga nisbatan bo`lgan talab va ehtiyojlarni shakllantirish, jamlash, hisobga olish, mahsulotni kelishketishini hisob qilib borish, hujjatlarni rasmiylashtirishda, hamda mahsulotlarni saqlash va sotuvidagi nazoratlarni amalga oshirishda alohida o`rin tutadi.

Asosan YYEANning ikki kodidan ko`proq foydalaniladi: 13 razryadli va 8 razryadli raqamli kodlar. Bunda eng ingichka shtrix, birlik sifatida olinadi. har bir raqam (yoki razryad) ikki shtrix va ikki probeldan iborat bo`ladi. 13 razryadli kodning tarkibida quyidagi kodlar ko`rsatiladi:

- davlat kodi ("davlat bayrog`i");
- korxonalar (firma)- tayyorlovchi kodi;
- mahsulotning kodi;
- nazorat soni.

YEAN assotsiatsiyasi turli davlatlar uchun kodlar ishlab chiqqan bo`lib, ushbu kodlardan foydalanish uchun markazlashgan tarzda litsenziyalar tavsiya etadi. Masalan, Fransiya uchun davlat kodi sifatida 30-37, Italiya uchun 80-87 oraliqlari tavsiya etilgan. Ba'zi davlatlarning kodlari uch xonali sondan iborat. Masalan, Gretsiya- 520, Rossiya- 460, Braziliya- 789. 3-ilovada ba'zi bir davlatlarning litsenziya asosida olingan kodlari keltirilgan.

Tayyorlovchi korxonaning kodi har bir davlatda tegishli organlar tomonidan tuziladi. Odatda, bu kod beshta raqamdan iborat bo`lib, davlat kodidan keyin keladi. Mahsulot kodi tayyorlovchi tomonidan tuziladi va u ham beshta raqamdan iborat bo`ladi. Bu kodning rasshifrovkasi standart emas, u mahsulotga taalluqli bo`lgan muayyan xususiyatlarni (belgilarni) yoki faqat tayyorlovchining o`zigagina ma'lum bo`lgan va shu mahsulotning qayd etish tartib raqamini ifodalashi ham mumkin.

Lekin buni ixtiyoriy bermaslik maqsadida shtrixli kodlarni belgilash markazlashtirilgan tarzda olib boriladi.

Nazorat soni YEAN algoritmi bo'yicha kodni skaner vositasida to'g'ri qilganligini tekshirish uchun xizmat qiladi.

YEAN-8 kodi uzun kodlarni belgilab bo'lmaydigan kichik o'ramlar (upakovkalar) uchun mo'ljallangan. YEAN-8 kodi quyidagi kodlar tartibidan iborat:

- davlat kodi ("davlat bayroqi");
- korxonalar (firma)- tayyorlovchi kodi;
- nazorat soni.

Ba'zan, tayyorlovchi korxonalar kodining o'rniga mahsulotning qayd etish tartib raqami keltirilishi ham mumkin.

Raqaflar qatori skaner uchun emas, balki xaridorlar uchun mo'ljallangan. Talabgor (xaridor) uchun ma'lumot faqat mahsulot tayyorlangan davlatni bildirish bilan chegaralanadi, chunki davlat kodi maxsus nashrlarda va ma'lumotnomalarda keltirilib turadi yoki ma'lumot bazalarida va banklarida saqlanishi mumkin. To'liq shtrixli kod tashqi savdo tashkilotlariga yoki savdo ob'ektlariga mahsulotning aniq kelib chiqish rekvizitlarini bilish va kerak bo'lsa mahsulotning kontrakt (shartnoma) talablariga mos kelmaydigan parametrlari va ko'rsatkichlari borasida aniq manzilga raddiya yoki norozilik bildirish imkoniyatini yaratadi.

O'zbekiston Respublikasida shtrix-kodlar tobora keng tadbiiq etilib bormoqda. 1999 yili "O'zstavstandart" qoshidagi metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash va malaka oshirish institutida shtrix-kodlar masalalari bilan shug'ullanuvchi markaz tashkil etildi. Ushbu markazning ta'asis etilishidan maqsad, mahsulotlarni avtomatlashtirilgan tarzda identifikatsiyalash borasidagi muammolarni hal etish va bu faoliyatni keng ravishda targ'ib etishdir. Albatta, bunda xalqaro me'yoriy hujjatlarni hisobga olgan holda kodlashning standartlashtirilishi alohida ahamiyatga egadir.

O'zbekiston Respublikasida shtrixli kodlashning tadbiiq etilishi eng avvalo, 1996 yilning 26 aprelida qabul qilingan "Iste'molchilarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" nomli qonunning 4 moddasida ko'rsatilgan- iste'molchining xarid qilina yotgan mahsulot haqida zarur va ishonchli ma'lumot olish amalga oshirishda yangi zamin yaratadi.

Shtrixli kodlash ishlab chiqarish korxonalariga uchun quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarining tadbiiq etilishini osonlashtiradi;
- ishlab chiqarish, mahsulotni saqlash va realizatsiya qilish kabi faoliyatlardagi hisob-kitob ishlarining samaradorligini oshiradi;
- resurslarni chuqur tahlil qilish imkoniyatini beradi;
- hujjatlar aylanishini qisqartiradi;
- mahsulotni realizatsiya qilish va harakati haqidagi ishonchli ma'lumotlarni muntazam ravishda yig'ishni yo'lga qo'yish mumkin;
- boshqaruv va nazorat idoralariga tezkor ravishda mahsulot xususidagi ma'lumotlarni tavsiya etish.

Biroq xaridor sotib olayotgan mahsulotning faqat tayyorlangan davlati borasidagi ma'lumotnigina emas, balki tegishli barcha ma'lumotlarni ham bilishni

istaydi. Bu muammo ham vaqti kelib standartlashtirish vositasida hal etilishi mumkin. Biroq buning uchun sertifikatlashtirish yo`li bilan tasdiqlanuvchi, standartlarning majburiy talablarining ro`yxatini kengaytirish lozim bo`ladi.

Takrorlash uchun savollar:

1. Sertifikatsiyalashda qanday tushunchalar mavjud va ularga ta'rif bering?
2. Sertifikatsiyalash qanday maqsadlarda amalga oshiriladi?
3. Majburiy sertifikatlashtirish lozim bo`lgan mahsulotlar qanday hollarda sotilishi mumkin emas?
4. Sinov laboratoriyalari nimalarga ega bo`lishi kerak?
5. Shtrix- kod simbolikasi nimalardan iborat?
6. Ba'zi davlatlarning prefiksi qanday?
7. Shtrix- kodni qo`llash qanday afzalliklarga ega?

9-Amaliy mashg`ulot

Tovarlarni standartlashtirish va sertifikatlash

Reja;

1. Sertifikatlashtirish maqsadlar
2. Partiya uchun berilgan muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati
3. Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish: Demidov NV tomonidan ma'ruza matnlari
4. Mahsulotni majburiy sertifikatlash

1. Sertifikatlashtirish maqsadlar

Lotin tilidan tarjima qilingan sertifikat "to'g'ri bajarilgan" degan ma'noni anglatadi. Mahsulot "to'g'ri bajarilganiga" ishonch hosil qilish uchun, u qanday talablarga javob berishi kerakligini va bu muvofiqlikning ishonchli dalillarini qanday olish mumkinligini bilishingiz kerak. Bunday tasdiqlashning umumiy qabul qilingan usuli - muvofiqlikni sertifikatlash.

Sertifikatlashtirish quyidagi maqsadlarga erishishga qaratilgan:

Mahsulotlarni (xizmatlarni) komponentlarini tanlashda iste'molchilarga yordam berish;

Iste'molchilarni ishlab chiqaruvchining (sotuvchining, ijrochining) nohaqligidan himoya qilish;

Mahsulotlar (xizmatlar, ishlar), atrof -muhit, hayot, sog'liq va mulk uchun xavfsizligini nazorat qilish; chiqaruvchi (ijrochi) tomonidan e'lon qilingan mahsulotlar, ishlarning sifat ko'rsatkichlarini tasdiqlash;

Tashkilot va yakka tartibdagi tadbirkorlar faoliyati uchun sharoit yaratish tovar bozori Rossiya, shuningdek, xalqaro iqtisodiy, ilmiy -texnikaviy hamkorlik va xalqaro savdoda ishtirok etish. Sertifikatlash ob'ektlari - bu mahsulotlar, xizmatlar va boshqa ob'ektlar, shu jumladan jarayonlar, ishlar, sifat tizimlari va boshqalar (xizmat - bu pudratchi va iste'molchi va pudratchining o'z ehtiyojlari ehtiyojlarini qondirish bo'yicha o'zaro faoliyati natijasi)

Majburiy sertifikatlash ob'ekti - bu holati va xususiyatlari bo'yicha hujjatlar bilan tasdiqlangan standartlarning maxsus talablari o'rnatilgan mahsulot yoki xizmat. Majburiy sertifikatlashtirishning asosiy ob'ektlari: aholiga ko'rsatiladigan xizmatlarning barcha turlari; ular tegishli bo'lishi mumkin bo'lgan mahsulotlar - xom ashyo, materiallar, yoqilg'i, energiya, tayyor mahsulotlar; sifat tizimlari, ishlab chiqarish jarayonlari.

Ixtiyoriy sertifikatlash ob'ekti - bu tasdiqlash ishlab chiqaruvchi yoki iste'molchi, shuningdek boshqa manfaatdor tomonlarning tashabbusi bilan amalga oshiriladigan mahsulotlar.

Sertifikatlashtirish ishi majburiy bo'lgan (tegishli qoidalar kuchga kirgunga qadar) majburiy bo'lgan iyerarxik hujjatlar tizimiga asoslangan. V umumiy ko'rinish qonunchilik tuzilishi va normativ -huquqiy baza rasmda ko'rsatilgan.

1. Qonun hujjatlari Rossiya Federatsiyasi. Ushbu qonunlarga muvofiq, muayyan ob'ektlarni (mahsulotlar, xizmatlar, ish joylari va h.k.) majburiy sertifikatlashtirish joriy etildi, ushbu ob'ektlarni sertifikatlashni tashkil etish uchun federal ijroiya organlari aniqlandi, tegishli sertifikatlashtirish tizimlari yaratildi, majburiy sertifikatlashtirish ob'ektlari ro'yxatlari tuzildi. . Kelgusida majburiy sertifikatlash faqat texnik reglament bilan joriy etiladi.

2. *Nizom - Rossiya Federatsiyasi Hukumatining qarorlari*. Ular sertifikatlanishi kerak bo'lgan mahsulotlar, xizmatlar va boshqa ob'ektlar ro'yxatini joriy qiladi; sertifikatlashtirishning boshqa masalalarini tartibga soladi, shuningdek ularni amalga oshirish qoidalarini belgilaydi ma'lum turlari ishlar va xizmatlar (masalan, xizmatlar ko'rsatish qoidalari) Ovqatlanish, Ayrim turdagi tovarlarni sotish qoidalari va boshqalar).

3. *Asosiy tashkiliy -uslubiy hujjatlar*.

Bu guruh hujjatlari sertifikatlashtirish ishini tashkil etish, sertifikatlashtirish ishining ishtirokchilari va yagona sertifikatlashtirish tamoyillariga qo'yiladigan talablarni belgilaydi. Hujjatlar ko'lamiga qarab ikki darajaga bo'linishi kerak:

Milliy darajada amal qiladigan va barcha sertifikatlashtirish tizimlariga tegishli hujjatlar;

Hujjatlar federal ijro etuvchi hokimiyat organlari tomonidan yaratilgan va muayyan tizimlarda ishlaydi.

4. *Maxsus bir hil mahsulotlar va xizmatlar guruhlariga taalluqli va qoidalar va tartiblar tarzida amalga oshiriladigan tashkiliy -uslubiy hujjatlar*. Masalan, GOST R sertifikatlash tizimida quyidagi hujjatlar amal qiladi: "Sertifikatlashtirish qoidalari oziq -ovqat mahsulotlari va oziq -ovqat xomashyosi ", " Transport xizmatlari. Yo'lovchilar oqimi "va boshqalar.

5. *Tasniflagichlar, ro'yxatlar va nomenklatura*. Sertifikatlashtirish ishlarida quyidagilar qo'llaniladi:

-6-raqamli kod yordamida mahsulotlarni belgilash va identifikatsiyalash uchun "Butunrossiya mahsulot tasniflagichi" (OKP);

-6-raqamli ishlar va xizmatlar kodidan foydalangan holda belgilash va identifikatsiyalash uchun "Aholiga ko'rsatiladigan xizmatlarning umumrossiya klassifikatori" (OKUN);

Xalqaro klassifikator "Tashqi tovar nomenklaturasi iqtisodiy faoliyat(TN VED) "import va eksport mahsulotlarining 9 xonali kodidan foydalangan holda belgilash va identifikatsiyalash uchun.

Ro'yxatlardan foydalanishning maqsadi sertifikatlashtirish tadbirlari ishtirokchilarini ta'minlashdir kerakli ma'lumotlar majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan mahsulotlar va xizmatlar to'g'risida. Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan tovarlar va xizmatlar ro'yxati Rossiya Federatsiyasi hukumati tomonidan tasdiqlanadi. Majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan import qilinadigan mahsulotlar uchun Davlat standarti va Davlat bojxona qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan hujjat - "Rossiya Federatsiyasi hududiga olib kirilganda tasdiqlashni talab qiladigan tovarlar ro'yxati" mavjud.

Rossiya Federatsiyasi Hukumati tomonidan tuzilgan ro'yxatlar asosida, Gosstandart, Gosstroy va Rossiya Federatsiyasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda, sertifikatlashtirish ishining barcha ishtirokchilariga sertifikatlashtirish ishlarining barcha nomenklaturasini ishlab chiqadi. mahsulotlarning kengaytirilgan assortimenti, ular asosida sertifikatlash o'tkaziladigan me'yoriy hujjatlar haqida.

1999 yildan beri Rossiya Federatsiyasi hukumati qarorlarining ob'ekti "muvofiqligi muvofiqlik deklaratsiyasi bilan tasdiqlanishi mumkin bo'lgan mahsulotlar (tovarlar, xizmatlar) ro'yxati" edi.

7. *Malumot ma'lumot materiallari.* Ularda Davlat reestrda ro'yxatga olingan ob'ektlar to'g'risida kengaytirilgan ma'lumotlar (mahsulotlar, sertifikatlashtirish tizimlari, OS, IL, ekspertlar haqida) mavjud. To'liq matnli yuqoridagi hujjatlardan farqli o'laroq, ular Rossiya reestrining VNII sertifikatlash serverlaridagi Davlat reestrda mavjud bo'lgan ma'lumotlar bazalarini ifodalaydi. OS, IL, ekspertlar, standartlar bilan bog'liq har qanday tafsilotlar uchun ma'lumotni ma'lumot materiallaridan olishingiz mumkin.

Muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati tanlangan sertifikatlashtirish sxemasi bilan belgilanadi. Muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati bir yildan uch yilgacha bo'lishi mumkin. Agar sertifikat shartnoma asosida etkazib beriladigan import yoki mahalliy mahsulotlar uchun berilgan bo'lsa, bu holda sertifikatning amal qilish muddati bir yildan oshmaydi. Agar GOST R muvofiqlik sertifikati mahalliy yoki xorijiy ishlab chiqaruvchiga berilgan bo'lsa, sertifikatning amal qilish muddati bir yildan uch yilgacha bo'lishi mumkin - bu amaldagi sertifikatlashtirish sxemasiga bog'liq. Biroq, to'qqizinchi sertifikatlashtirish sxemasi mavjud bo'lib, unda muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati yo'q, chunki sertifikat mahsulotning ma'lum bir partiyasi uchun berilgan.

2. Partiya uchun berilgan muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati.

Sertifikat mahsulotning o'zi va birliklar sonini aks ettiradi. Ya'ni, ariza beruvchi kompaniya keyingi safar bir xil mahsulotlarni qayta etkazib berishda ushbu sertifikatdan foydalana olmaydi. Akkreditatsiyadan o'tgan sertifikatlashtirish organi tomonidan berilgan barcha muvofiqlik sertifikatlari Rossiya Federatsiyasining butun hududida amal qiladi. Ariza beruvchi va sertifikatlashtirish organi qaysi mintaqada ro'yxatdan o'tganligi muhim emas. Ariza beruvchi va pudratchining mintaqaviy mansubligi muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddatiga hech qanday ta'sir

ko'rsatmaydi. Ariza beruvchining o'zi sertifikatlash o'tkaziladigan mintaqani va sertifikatlashtirish markazini tanlash huquqiga ega.

Sertifikatlarning haqiqiyliги masalasida yana bir muhim nuqta - bu quyidagi nuqta. Aytaylik, sertifikat ma'lum bir mahsulotga berilgan bo'lib, unda ma'lum modellar yoki brendlar ko'rsatilgan. Biroz vaqt o'tgach, modellar soni oshdi, lekin ular ilgari sertifikatda aks etmagan. Shunday qilib, muvofiqlik sertifikatining amal qilish muddati faqat sertifikatlash paytida e'lon qilingan modellarga qo'llaniladi va sertifikatning amal qilish muddati yangi maqolalarga taalluqli emas. Ta'minlash maqsadga muvofiqdir bu lahzada, har safar yangi sertifikat bermaslik uchun.

Muvofiqlik sertifikati muddati o'tgan, lekin mahsulotlar sotilmagan bo'lsa, sifat sertifikatini olishim kerakmi? Ha, agar sertifikatning amal qilish muddati tugagan bo'lsa, tovarni keyingi sotish uchun siz yangi sertifikat berishingiz kerak. Aks holda, majburiy sertifikatlash yoki deklaratsiya qilinadigan mahsulotlarni sotish qonunbuzarlik bo'ladi.

3. Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish: Demidov NV tomonidan ma'ruza matnlari

1. Sertifikatlashning umumiy tushunchalari, sertifikatlashtirish ob'ektlari va maqsadlari

Sertifikatlashtirish tartibi sertifikatlashtirish ob'ektining unga qo'yilgan standartlar va talablarga muvofiqligini tasdiqlashga qaratilgan.

Laboratoriya tadqiqotlari va sinovlari natijasida tadqiqot ob'ektining standart talablariga muvofiqligi yoki mos kelmasligi dalolatnomasi tuziladi yoki texnik shartlar... Sertifikatlash ob'ekti mos kelganda, dalolatnoma asosida o'rganilayotgan ob'ektning talab qilinadigan sifat parametrlariga muvofiqligi sertifikati beriladi.

Sertifikatlash ham ixtiyoriy, ham ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Sertifikatlash jarayonida uchta ishtirokchi qatnashadi.

Birinchi tomon - mahsulot ishlab chiqaruvchisi yoki sotuvchisi, ikkinchi tomon - mahsulotni xaridor yoki iste'molchisi.

Uchinchi tomon - bu birinchi va ikkinchi shaxslardan mustaqil organ.

Sertifikatlashtirish ob'ektlari: iste'mol tovarlari, xizmatlar, jarayonlar, ish joylari, sifat tizimi xodimlari va boshqalar.

Sharoitlarda bozor iqtisodiyoti ishlab chiqaruvchi o'z mahsulotlarining raqobatbardoshligi uchun kurashadi. Tez daromad olish maqsadida, vijdotsiz ishlab chiqaruvchilar inson salomatligiga zarar etkazadigan tovarlarni taklif qilishadi muhit.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat vakili bo'lgan davlat, past sifatli mahsulotlarni muomalaga kiritish uchun huquqiy, ma'muriy va fuqarolik javobgarligini belgilaydi, shuningdek, umuman mahsulot xususiyatlariga va uning individual parametrlariga qo'yiladigan asosiy majburiy talablarni belgilaydi.

Mahsulotlarni, shu jumladan import mahsulotlarini sertifikatlashtirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat.

1. Iste'molchilarning tovarlar va xizmatlar sifatiga bo'lgan ishonchini ta'minlash.
2. Iste'molchilar tanlovini osonlashtirish zarur tovarlar va xizmatlar.
3. Iste'molchiga tovarlar va xizmatlar sifati to'g'risida ishonchli ma'lumot berish.
4. Sertifikatlanmagan tovarlar va xizmatlar bilan raqobatda himoya qilishni ta'minlash.

5. Sifatsiz import qilinadigan mahsulotlarga kirishni oldini olish.
6. Ilmiy -texnik jarayonning rivojlanishiga ta'siri.
7. Tashkiliy -texnik jarayonning o'sishiga ko'maklashish.

Barcha sertifikatlashtirish ishlari "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" RF qonuni asosida Rossiya Federatsiyasi Davlat standarti boshchiligidagi sertifikatlashtirish tizimi tomonidan amalga oshiriladi.

Sertifikatlash ishlarida korxonalar sifat tizimini va atrof -muhitni muhofaza qilish tizimini ishlab chiqish bo'yicha faoliyat alohida o'rin tutadi xalqaro standartlar ISO 9000 va ISO 14000 seriyali.

Tovarlar va xizmatlarni sertifikatlash xalqaro, davlat (milliy) va mintaqaviy darajada amalga oshiriladi.

"Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish" kitobidan: ma'ruzalar muallif Demidova NV

1. Sertifikatlashtirishning umumiy tushunchalari, sertifikatlashtirish ob'ektlari va maqsadlari Sertifikatlash tartibi sertifikatlashtirish ob'ektining unga qo'yilgan standartlar va talablarga muvofiqligini tasdiqlashga qaratilgan bo'lib, laboratoriya tadqiqotlari va sinovlari natijasida a.

Metrologiya, standartlashtirish va sertifikatlashtirish kitobidan muallif Demidova NV

2. Sertifikatlash shartlari Sertifikatlashtirish tartibini bajarishda quyidagi shartlar bajarilishi kerak: 1. Asosida sertifikatlashtirish ishlari olib boriladi qonunchilik bazasi("Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" Rossiya Federatsiyasi qonuni, "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida" Rossiya Federatsiyasi qonuni va

Sifatni boshqarish kitobidan muallif Denis Shevchuk

4. Sertifikatlashtirishni ishlab chiqish Muvofiqlik belgisini birinchi bo'lib o'rnatgan mamlakatlardan biri Germaniya hisoblanadi. Aynan o'sha erda 1920 yilda Standartlar instituti "Tovar belgilarini himoya qilish to'g'risida" gi qonun asosida Germaniyada ro'yxatdan o'tgan DIN standart muvofiqlik belgisini o'rnatgan. Xuddi shu narsada

Kompleks sertifikatlash kitobidan texnik tizimlar muallif Smirnov Vladimir

7. Sertifikatlashtirish tizimi. Sertifikatlashtirish sxemasi Rossiya Davlat standarti tomonidan yaratilgan va boshqariladigan GOSTRni majburiy sertifikatlash tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi: 1) bir xil turdagi mahsulotlarni (tovarlarni) sertifikatlashtirish tizimlari. yengil sanoat, oziq -ovqat mahsulotlari va

Yozuvchining kitobidan

9. Sertifikatlashtirish organlari Sertifikatlashtirish organi (CB) quyidagi harakatlarni amalga oshiradi: 1) tovarlar, ishlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish; muvofiqlik belgilaridan foydalanish uchun sertifikatlar va litsenziyalar berish; 2) sertifikatlangan tovarlar, ishlar ustidan nazorat nazorati

Yozuvchining kitobidan

11. Sertifikatlashtirish organlarini akkreditatsiya qilish Sertifikatlashtirish organining vazifalarini Rossiya Gosstandarti bajaradi. Ushbu organ vakolatlari doirasida akkreditatsiyani o'tkazish tartibi, qoidalari va tartibini ishlab chiqish amalga oshiriladi. Uchun zarur talablar

Yozuvchining kitobidan

48. Sertifikatlashni ishlab chiqish Muvofiqlik belgisini birinchi bo'lib o'rnatgan mamlakatlardan biri Germaniya edi. Aynan o'sha erda 1920 yilda Standartlar instituti "Tovar belgilarini himoya qilish to'g'risida" gi qonun asosida Germaniyada ro'yxatdan o'tgan DIN standart muvofiqlik belgisini o'rnatgan. Xuddi shu narsada

Yozuvchining kitobidan

51. Sertifikatlashtirish organlari Sertifikatlashtirish organi (CB) quyidagi harakatlarni amalga oshiradi: 1) tovarlar, ishlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish; muvofiqlik belgilaridan foydalanish uchun sertifikatlar va litsenziyalar berish; 2) sertifikatlangan tovarlar, ishlar va

Yozuvchining kitobidan

5.2.3. Xalqaro amaliyot sertifikatlash Xorijiy sertifikatlashtirish bo'yicha eng nufuzli tashkilotlar orasida Lloyd Register, Norske Veritas, Germaniya sifat tizimlarini sertifikatlashtirish jamiyati va Britaniya standartlashtirish instituti bor.

Yozuvchining kitobidan

1 -bob Sertifikatlash tushunchalari

Yozuvchining kitobidan

2.1. Jahon amaliyoti sertifikatlashtirish bo'yicha Fransiya standartlashtirish assotsiatsiyasi (AFNOR) 1992 yilda Evropa standartlashtirish qo'mitasi (CEN) homiyligida tayyorlangan "Certificat" nashrida Evropa iqtisodiyotiga a'zo 15 mamlakatda amalda bo'lgan ma'lumotlarga asoslanadi.

Yozuvchining kitobidan

4.3.2. Sertifikatlashtirish tizimlari Sanoat va aviatsiya reestrtdagi amaldagi qoidalarga muvofiq (ikkinchisi sanoat va fuqaro aviatsiyasi uchun majburiydir) sertifikatlashtirish tizimi muvofiqlikni doimiy (uzluksiz) va bosqichma -bosqich nazorat qilishni ta'minlaydi.

Yozuvchining kitobidan

6.2. Havo kemalarini sertifikatlashtirish misolida "oxirigacha" sertifikatlashtirish printsipi 6.2.1. Umumiy printsiplar mahalliy va havo kemalarini sertifikatlash bo'yicha ishlarni bajarish Chet el tajribasi sertifikatlash sifatni yaxshilashning samarali vositasi ekanligini ko'rsatadi

Yozuvchining kitobidan

6.2.1. Samolyotlarni sertifikatlashtirish ishining umumiy tamoyillari Mahalliy va xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, sertifikatlashtirish fuqarolik samolyotlarining sifati va xavfsizligini oshirishning samarali vositasi, shuningdek, vaqtni qisqartirishga yordam beradi.

Yozuvchining kitobidan

6.5.2. Sertifikatlashtirish rejasi Har qanday raqamli avionika yoki tizimni sertifikatlash dasturi, arizachining parvozga yaroqlilik sertifikati uchun tayyorlangan rejasiga muvofiq amalga oshirilishi kutilmoqda. samolyot va tasdiqlangan

Yozuvchining kitobidan

Sertifikatlash va akkreditatsiyadan o'tish uchun 21. Rossiya Federatsiyasida sertifikatlashtirish qoidalari. Rossiya Davlat standartining 16.02.94 yildagi 3.22 -sonli qarori bilan tasdiqlangan. Rossiya Federatsiyasida mahsulotlarni sertifikatlash tartibi 1998 yilda o'zgartirilgan. Tasdiqlangan

DARX No 4. Sertifikatlashtirish va litsenziyalash asoslari

1. Sertifikatlashning umumiy tushunchalari, sertifikatlashtirish ob'ektlari va maqsadlari

Sertifikatlashtirish tartibi sertifikatlashtirish ob'ektining unga qo'yilgan standartlar va talablarga muvofiqligini tasdiqlashga qaratilgan.

Laboratoriya tadqiqotlari va sinovlari natijasida tadqiqot ob'ektining standart yoki texnik shartlarning zaruriy talablariga muvofiqligi yoki mos kelmasligi dalolatnomasi tuziladi. Sertifikatlash ob'ekti mos kelganda, dalolatnoma asosida tekshirilayotgan ob'ektning talab qilinadigan sifat parametrlariga muvofiqligi sertifikati beriladi.

Sertifikatlash ham ixtiyoriy, ham ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi. Sertifikatlash jarayoniga uchta tomon jalb qilingan.

Birinchi tomon - mahsulot ishlab chiqaruvchisi yoki sotuvchisi, ikkinchi tomon - mahsulotni xaridor yoki iste'molchisi.

Uchinchi tomon - bu birinchi va ikkinchi shaxslardan mustaqil organ.

Sertifikatlashtirish ob'ektlari: iste'mol tovarlari, xizmatlar, jarayonlar, ish joylari, sifat tizimi xodimlari va boshqalar.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqaruvchi o'z mahsulotining raqobatbardoshligi uchun kurashadi. Tez daromad olish maqsadida, vijdotsiz ishlab chiqaruvchilar inson salomatligi va atrof -muhitga zarar etkazadigan mahsulotlarni taklif qilishadi.

Qonun chiqaruvchi hokimiyat vakili bo'lgan davlat, past sifatli mahsulotlarni muomalaga kiritish uchun huquqiy, ma'muriy va fuqarolik javobgarligini belgilaydi, shuningdek, umuman mahsulot xususiyatlariga va uning individual parametrlariga qo'yiladigan asosiy majburiy talablarni belgilaydi.

Mahsulotlarni, shu jumladan import mahsulotlarini sertifikatlashtirishning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat.

1. Iste'molchilarning tovarlar va xizmatlar sifatiga bo'lgan ishonchini ta'minlash.
2. Iste'molchiga kerakli tovar va xizmatlarni tanlashni osonlashtirish.
3. Iste'molchiga tovarlar va xizmatlar sifati to'g'risida ishonchli ma'lumot berish.
4. Sertifikatlanmagan tovarlar va xizmatlar bilan raqobatda himoya qilishni ta'minlash.
5. Sifatsiz import qilinadigan mahsulotlarga kirishni oldini olish.
6. Ilmiy -texnik jarayonning rivojlanishiga ta'siri.
7. Tashkiliy -texnik jarayonning o'sishiga ko'maklashish.

Barcha sertifikatlashtirish ishlari "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" RF qonuni asosida RF Davlat standarti boshchiligidagi sertifikatlashtirish tizimi tomonidan amalga oshiriladi.

ISO 9000 va ISO 14000 seriyasining xalqaro standartlariga muvofiq korxonalar sifatini va atrof -muhitni muhofaza qilish tizimini ishlab chiqish bo'yicha ishlar sertifikatlashtirish ishida alohida o'rin egallaydi.

Tovarlar va xizmatlarni sertifikatlash xalqaro, davlat (milliy) va mintaqaviy darajada amalga oshiriladi.

2. Sertifikatlash shartlari

Sertifikatlashtirish jarayonini o'tkazishda quyidagi shartlar bajarilishi kerak.

1. Sertifikatlashtirish bo'yicha ishlar qonuniy asosda amalga oshiriladi ("Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" RF qonuni, "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida" RF qonuni va boshqa normativ hujjatlar).

2. Korxonalar, tashkilotlar, muassasalar sertifikatlashtirish ishlarida qatnashadilar; tashkilotlarning mulkchilik shakli muhim emas.

3. Sertifikatlash bo'yicha tavsiyalar va qoidalarni xalqaro qoidalar, me'yorlar va tavsiyalarga muvofiqlashtirish. Uyg'unlik muvofiqlik belgilari va sertifikatlarini Rossiyadan tashqarida tan olishni va boshqa mamlakatlarning milliy, mintaqaviy va xalqaro sertifikatlashtirish tizimlari bilan o'zaro aloqani ta'minlaydi.

4. Axborotning shaffofligi: sertifikatlashtirish jarayonida protsedurada ishtirok etuvchi barcha tomonlar - ishlab chiqaruvchi yoki ishlab chiqaruvchi, iste'molchi, korxonalar, jamoat tashkilotlari va sertifikatlashtirish natijasidan manfaatdor bo'lgan boshqa yuridik va jismoniy shaxslar xabardor bo'lishini ta'minlash kerak.

5. Axborotning maxfiyligi: sertifikatlashtirish paytida tijorat siri bo'lgan ma'lumotlarning maxfiyligini ta'minlash zarur.

3. Sertifikatlashtirish qoidalari va tartibi

Sertifikatlashtirish qoidalari va tartibi

1. Ariza beruvchi sertifikatlashtirish tartibini o'tkazish uchun tegishli organga ariza beradi. Bu organ to'g'risidagi ma'lumotlar Gosstandart yoki Gosstandartning hududiy organi tomonidan taqdim etiladi.

2. Sertifikatlashtirish organi arizani ko'rib chiqishga qabul qiladi, qaror qabul qiladi, unda sertifikatlashtirish uchun zarur bo'lgan barcha asosiy shartlar, shu jumladan moddiy xarajatlar, sinovlarni o'tkazish huquqi to'g'risidagi sertifikatni olgan akkreditatsiyalangan sinov laboratoriyalari ro'yxati va tizimlar sifati yoki ishlab chiqarilishini sertifikatlashtirishga ruxsat olgan tashkilotlar.

3. Ariza beruvchi sertifikatlashtirish organi taklif qilgan ro'yxatidan sinov laboratoriyasi yoki sifat yoki ishlab chiqarish tizimlari uchun sertifikatlashtirish organini tanlaydi, sertifikatlashtirish organi bilan sertifikatlashtirish shartnomasi tuziladi.

4. Sinov laboratoriyasi yoki sertifikatlashtirish organi sinov uchun zarur namunalarni olish tartibini bajaradi.

5. Sifat tizimi yoki ishlab chiqarishni sertifikatlashtirish organi yoki sertifikatlashtirish organi komissiyasi ishlab chiqarish yoki sifat tizimining haqiqiy holatini tahlil qiladi va sertifikatlashtirish organi bilan xulosa tuzadi.

6. Ariza beruvchi va sertifikatlashtirish organi sinov laboratoriyasi tomonidan olib borilgan tadqiqotlar asosida tuzilgan sinov hisobotini oladi.

7. Sertifikatlashtirish organi sinov hisobotini, ishlab chiqarishning haqiqiy holati to'g'risidagi xulosalarni va ushbu mahsulotning mahsulot sinovdan o'tkaziladigan me'yoriy talablarga muvofiqligi haqidagi boshqa ma'lumotlarni tahlil qilib bo'lgach, sertifikat berish to'g'risida qaror qabul qiladi. Muvofiqlik yoki muvofiqlik sertifikatini berishdan bosh tortish. Olingan muvofiqlik sertifikati asosida muvofiqlik belgisidan foydalanish huquqini beruvchi litsenziya beriladi.

8. Sertifikatlashtirish organi belgilangan tartibda muvofiqlik sertifikatini rasmiylashtiradi va ro'yxatdan o'tkazadi va uni muvofiqlik belgisidan foydalanish litsenziyasi bilan bir vaqtda arizachiga topshiradi.

9. Majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan mahsulotlar "Mahsulotlarni majburiy sertifikatlashda muvofiqlik belgisidan foydalanish qoidalari" hujjati talablariga muvofiq ishlab chiqaruvchi tomonidan muvofiqlik belgisi bilan belgilanadi.

10. Sertifikatlashdan o'tgan mahsulotlar ustidan nazorat sertifikatlashtirishning zarur sxemasini ishlab chiqishda sertifikatlashtirish organi tanlagan tartibda amalga oshiriladi.

2 -jadval

Mahsulotni sertifikatlashtirish jarayonining bosqichlari

4. Sertifikatlashtirishni ishlab chiqish

Muvofiqlik belgisini qo'ygan birinchi mamlakatlardan biri bu Germaniya. Aynan o'sha erda 1920 yilda Standartlar instituti "Tovar belgilarini himoya qilish to'g'risida" gi qonun asosida Germaniyada ro'yxatdan o'tgan DIN standart muvofiqlik belgisini o'rnatgan. Xuddi shu davrda Germaniyada VDE sertifikatlash tizimi (Germaniya elektrotexnika assotsiatsiyasi) ishlab chiqila boshladi.

Buyuk Britaniyada sertifikatlash jarayonlarida bir nechta milliy tizimlar ishtirok etadi. Eng muhim tizim - Britaniya standartlar instituti. Ushbu tizimda sertifikatlangan mahsulotlarga Britaniya milliy standartlariga muvofiqligini tasdiqlovchi maxsus uqurtma belgisi beriladi.

Frantsiyada sertifikatlangan mahsulotlar NF belgisidan foydalanadi. Bu belgi milliy sertifikatlashtirish tizimi tomonidan ishlab chiqilgan. Milliy sertifikatlashtirish tizimini tashkil etish va boshqarish Frantsiya standartlashtirish assotsiatsiyasi (AFNOR) hisoblanadi. Mahsulotda belgining mavjudligi ushbu mahsulot Frantsiyada amaldagi standartlar talablariga to'liq mos kelishini ko'rsatadi. NF belgisi bo'lmagan mahsulotlar iste'molchilar talabiga ega emas. Shu munosabat bilan, Frantsiyada NF belgisini olish uchun frantsuz firmalari ishlab chiqargan mahsulotlarning 75% dan ortig'i ixtiyoriy sertifikatlash tartibidan o'tadi.

1989 yil dekabr oyida Evropa Ittifoqi Kengashi "Sertifikatlash va sinovning global kontseptsiyasi" hujjatini qabul qildi, uning asosiy vazifasi yagona Evropa standartiga muvofiq sertifikatlashtirish va akkreditatsiyani ta'minlash va iste'molchilarning Evropa mahsulotiga bo'lgan ishonchini shakllantirishdir.

1979 yilda KPSS Markaziy Komiteti va SSSR Vazirlar Kengashi "Rejalashtirishni takomillashtirish va iqtisodiy mexanizmning ishlab chiqarish samaradorligi va ish sifatini oshirishga ta'sirini kuchaytirish to'g'risida" qaror qabul qildi.

1986 yilda "SSSRda muhandislik mahsulotlarini sertifikatlash bo'yicha vaqtinchalik qoidalar. RD 50598-86 "muhandislik mahsulotlarini sertifikatlashning asosiy talablari va qoidalarini belgilaydi.

1992 yilda Rossiya Federatsiyasining "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi qonuni kuchga kirdi, bu GOST mahsulotlari va xizmatlarini sertifikatlash uchun asos bo'ldi.

1993 yil qabul qilingan federal qonun"Mahsulotlar va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida", 2002 yilda "Texnik jihatdan tartibga solish to'g'risida" Federal qonun qabul qilingunga qadar amal qiladi.

"Sertifikatlash" tushunchasi aniqlandi va ISO qo'llanmasiga (ISO / IEC 2) "Standartlashtirish, akkreditatsiya va sinov laboratoriyalarini sertifikatlashtirish sohasidagi umumiy atamalar va ta'riflar" ga kiritildi.

1982 yildagi standartlashtirish bo'yicha xalqaro tashkilot (ISO) sertifikatlashtirish qo'mitasi (CERTICO), "sertifikatlash" tushunchasi, mahsulot yoki xizmatning talablarga, ma'lum standartlarga yoki boshqa me'yoriy -huquqiy hujjatlarga muvofiqligini, belgilangan sertifikat yoki muvofiqlik qonunini tasdiqlovchi harakat bilan belgilanadi. hujjatlar

5. Mahsulot sifati haqida tushuncha

Tovar yoki xizmat sifati - bu mahsulot yoki xizmat xususiyatlarining ko'rsatkichlarining aniq ro'yxati bo'lib, ular yordamida iste'molchining ulardan foydalanish va foydalanish, shu jumladan yo'q qilish va yo'q qilish zarur ehtiyojlarini qondira oladi.

Hozirgi vaqtda rentabellik, samaradorlik, unumdorlik, narx, foyda kabi tushunchalar mahsulot sifat ko'rsatkichlari bilan chambarchas bog'liq. Sifat davlatning barcha darajalarida rejalashtirish ob'ektiga aylanadi. Shu nuqtai nazardan, mahsulot sifatini o'lchash va baholashning raqamli ifodasiga ehtiyoj bor.

Qualimetriya lotincha. "Quali" - "nima" va boshqalar - gr. "Metro" - "o'lchash, o'lchash". Qualimetriya ikkita asosiy yo'nalishda rivojlanmoqda.

1. Amaliy kvalimetriya - sifatni baholash usullarini ishlab chiqadi.

2. Nazariy kvalimetriya metodik so'rovlar va ob'ekt sifatini baholashni o'rganadi.

Kvalimetriyaning asosiy maqsadlari: 1) sifat ko'rsatkichlarining raqamli qiymatlarini aniqlash usullarini yaratish, ma'lumotlarni qayta ishlash va hisoblarning to'g'riligini ta'minlaydigan talablarni aniqlash;

2) mahsulot sifati ko'rsatkichlarining eng maqbul qiymatlarini aniqlash usullari ro'yxatini tuzish;

3) sifat va rejalashtirilgan standartlashtirishni yaxshilash yo'llarini ishlab chiqishda mahsulot sifati ko'rsatkichlarining tanlangan ro'yxatini asoslash;

4) natijalarni solishtirish imkoniyati uchun mahsulot sifati darajasini baholashning yagona usullarini aniqlash;

5) mahsulotlarning individual xususiyatlarini baholashning yagona usullarini aniqlash.

Mahsulot sifatini aniqlash uchun uchta mustaqil tushunchadan foydalaniladi.

1. Mahsulot sifati - mahsulotning maqsadi bilan bog'liq bo'lgan ehtiyojlarni qondirish qobiliyatini aniqlaydigan mahsulot xususiyatlari.

2. Mahsulotning asosiy (yagona) sifati - mahsulotning bir, birlamchi xususiyatini aniqlaydi va foydalanish qiymatini aniqlaydi.

3. Integral mahsulot sifati - mahsulotning barcha xususiyatlarining (iqtisodiy, estetik va funktsional) umumiyliги bilan belgilanadi.

Mahsulot sifat ko'rsatkichlarini aniqlash usullari quyidagicha.

1. O'lchash usuli - mahsulot ma'lumotlari texnik o'lchash asboblari yordamida olinadi. Bu usul yordamida fizik parametrlar (tezlik, massa, geometrik o'lchovlar va boshqalar) aniqlanadi.

2. Hisoblash usuli - nazariy va empirik bog'liqliklar natijasida olingan ma'lumotlarni qayta ishlashga asoslangan va kuch, massa, ishlash va boshqalarni aniqlashga xizmat qiladi.

3. Organoleptik usul - inson sezgilarini idrok etishiga asoslangan (ko'rish, eshitish, teginish, hid) va ballar bilan ifodalanadi. Bu usul yordamida parfyumeriya, tamaki, qandolat va boshqa turdagi mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlari aniqlanadi.

4. An'anaviy usul - laboratoriyalarda, sinov stendlarida va boshqalarda malakali mutaxassislar tomonidan amalga oshiriladi.

5. Ekspert usuli - mutaxassislar - ekspertlar (dizaynerlar, tovarshunoslar, dequstatorlar va boshqalar) tomonidan amalga oshiriladi.

6. Sotsiologik usul - iste'molchining mahsulotni bevosita ishlatishi va anketalar, ko'rgazmalar, konferentsiyalar va boshqalar orqali mahsulot sifati to'g'risida ma'lumot to'plash.

Mahsulot sifati ko'rsatkichlarining nomenklaturasi.

1. Maqsad ko'rsatkichlari - mahsulotlarning qaysi funktsiyalari uchun mo'ljallanganligini aniqlaydigan xususiyatlarini tavsiflaydi.

Uchrashuv ko'rsatkichlarini aniqlashda quyidagilarni e'tiborga oling.

- 1) baholashning maqsadi;
- 2) mahsulotni ishlatish yoki ishlatish shartlari;
- 3) mahsulotning maqsadi.

Maqsad ko'rsatkichlari guruhiga kichik guruhlar kiradi:

- 1) tuzilishi va tarkibi ko'rsatkichlari - kimyoviy tarkibi, tuzilishi, komponentlari;
- 2) tasnif ko'rsatkichlari - mahsulotning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq;
- 3) texnik mukammallik ko'rsatkichlari - mahsulotni yaratishda qabul qilingan texnik echimning dolzarbligini aks ettiradi.

2. Ishonchlilik ko'rsatkichlari mahsulotning xususiyatlarini ish paytida, ta'mirlashda, tashishda va hokazolarda belgilangan sifat parametrlarini saqlab turish uchun aniqlaydi.

Ishonchlilik ko'rsatkichlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) saqlash - saqlash va tashish paytida belgilangan sifat parametrlarini saqlab turish mulki;

2) xizmat ko'rsatishga yaroqlilik - buzilishlar va shikastlanishlarni aniqlash, oldini olish va bartaraf etish uchun mahsulotlarning mulki;

3) ishonchlilik - mahsulotlarning ma'lum vaqt ichida ishlashda qolishi xususiyati;

4) chidamlilik - mahsulotning resurs yoki xizmat muddatini belgilovchi ko'rsatkichlar.

3. Ishlab chiqarish qobiliyati ko'rsatkichlari mahsulot ishlab chiqarish va ishlatish jarayonida qabul qilingan konstruktiv va texnologik echimlarning samaradorligini tavsiflaydi.

Ishlab chiqarishning asosiy ko'rsatkichlari - bu xarajatlar, mehnat zichligi, material sarfi.

Ishlab chiqarishning nisbiy ko'rsatkichlari - materiallardan foydalanish omili.

4. Standartlashtirish va unifikatsiyalash ko'rsatkichlari mahsulotdagi standart birlik va detallardan foydalanish darajasi, shuningdek ularni birlashtirish darajasi bilan belgilanadi.

Standartlashtirish va birlashtirish ko'rsatkichlari quyidagicha ifodalanadi:

- 1) qo'llanilish koeffitsienti;
- 2) takrorlanish koeffitsienti;
- 3) birlashtirish koeffitsienti.

5. Tashish qobiliyati ko'rsatkichlari - mahsulotlarning harakatlanish jarayonida sifat ko'rsatkichlarini ushlab turish, ishlash bilan bog'liq bo'lmagan xususiyati.

Tashish qobiliyatining to'g'ridan -to'g'ri ko'rsatkichlari - tashishga tayyorgarlik, tashish va tashishdan keyin ishga tayyorlanish xarajatlari.

6. Ergonomik ko'rsatkichlar odamlarning mahsulot bilan o'zaro ta'sirini tavsiflaydi.

Ergonomik ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- 1) antropometrik - inson tanasining o'lchamiga muvofiqligi;
- 2) gigienik - shovqin darajasi, yorug'lik, toksiklik va boshqalar;
- 3) fiziologik - insonning jismoniy imkoniyatlariga muvofiqligi;
- 4) psixofiziologik - inson sezgi organlarining imkoniyatlarini hisobga oladi;
- 5) psixologik - inson asab tizimining xususiyatlarini hisobga oladi.

7. Estetik ko'rsatkichlar mahsulotlarning tarkibi, shakli va ratsionalligini tavsiflaydi.

8. Patent va huquqiy ko'rsatkichlar yangi texnologiyalarni patent himoyasini tavsiflaydi.

Patent va yuridik ko'rsatkichlarga quyidagilar kiradi:

- 1) patent himoyasi indikatori Rossiyada va chet elda tan olingan ixtirolarning mamlakatimizda ishlab chiqarilgan mahsulotda ishlatilishini ko'rsatadi;
- 2) patent tozaligining ko'rsatkichi mahsulotni Rossiyada va chet elda sotish imkoniyatini ko'rsatadi.

9. Bir xillik ko'rsatkichlari ketma -ket ishlab chiqarish vaqtida mahsulot parametrlarining o'zgarishini tavsiflaydi.

10. Barqarorlik ko'rsatkichlari - zararli muhit bilan ishlash jarayonida o'zaro ta'sir o'tkazishda mahsulotlarning o'z xususiyatlarini saqlab qolish qobiliyati.

11. Ekologik ko'rsatkichlar mahsulotni ishlatish jarayonida paydo bo'ladigan atrof -muhit va odamlarga zararli ta'sir darajasini aniqlaydi.

12. Xavfsizlik ko'rsatkichlari texnik xodimlar uchun ish paytida aniqlanadi.

13. Iqtisodiy ko'rsatkichlar mahsulotni ishlab chiqish, ishlab chiqarish va ekspluatatsiya qilish xarajatlarini aniqlaydi.

6. Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish

Iste'molchilarni sifatli mahsulotlardan himoya qilish Rossiya Federatsiyasining "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" gi qonuniga muvofiq amalga oshiriladi. Amaldagi qonunchilikka muvofiq, majburiy sertifikatlashtirish qoidalarini buzganlik uchun javobgarlik:

- 1) jismoniy shaxslar;
- 2) yuridik shaxslar;

3) federal ijroiya hokimiyati. Qonunni buzganlik uchun javobgarlik quyidagilar bo'lishi mumkin.

- 1) jinoyatchi;
- 2) ma'muriy;
- 3) fuqarolik huquqi.

7. Sertifikatlashtirish tizimi. Sertifikatlashtirish sxemasi

Rossiya Gosstandarti tomonidan yaratilgan va boshqariladigan GOSTR majburiy sertifikatlashtirish tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi.

1) bir xil turdagi mahsulotlarni (yengil sanoat mahsulotlari, oziq -ovqat mahsulotlari va oziq -ovqat xomashyosi, idishlar, o'yinchoqlar va boshqalar) sertifikatlashtirish tizimlari;

2) bir hil turdagi xizmatlarni sertifikatlashtirish tizimlari (mehmonxona xizmatlari, umumiy ovqatlanish xizmatlari, ta'lim xizmatlari, tibbiy xizmatlar va boshqalar).

Ixtiyoriy sertifikatlashtirish tizimi 100 dan ortiq ixtiyoriy sertifikatlashtirish tizimidan iborat:

- 1) ekologik ishlab chiqarishni sertifikatlashtirish tizimi (Eko Niva);
- 2) transport vositalarini baholash tizimi (CERTO-CAT);
- 3) sanatoriy va sog'liqni saqlash xizmatlarini sertifikatlashtirish tizimi (KSSTR) va boshqalar.

Bu vaqtda Rossiya hududida majburiy sertifikatlashtirishga, chet elda ixtiyoriy ravishda imtiyoz beriladi.

Tekshirish va nazorat faoliyatini sertifikatlashtirish tartibiga zarur bo'lgan ma'lum kombinatsiya sertifikatlashtirish sxemasini tashkil qiladi. Mahsulot yoki xizmatni sertifikatlashtirishning har bir jarayonida mahsulotning xususiyatlari, uni ishlab chiqarishni tashkil etish, iqtisodiy ko'rsatkichlari va boshqalarni hisobga olgan holda ma'lum sertifikatlashtirish sxemasi qabul qilinadi.

ISO sertifikatlashtirish sxemalari bo'yicha tajriba to'pladi.

"Rossiya Federatsiyasida mahsulotlarni sertifikatlashtirish tartibi" hujjatida xorijiy va xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'llaniladigan va qabul qilingan sertifikatlashtirish sxemalari bilan bir qatorda yana bir nechta sxemalar taklif qilingan. Umuman olganda, ushbu hujjatda 16 xil sertifikatlashtirish sxemalari mavjud bo'lib, ular tavsiya etilganidek belgilanadi.

Sertifikatlashtirish sxemasini tanlashda asosiy vazifa sertifikatlash uchun zarur dalillarni taqdim etishdir.

8. Majburiy sertifikatlash. Ixtiyoriy sertifikatlash

Majburiy sertifikatlash - mahsulotning belgilangan majburiy talablarga muvofiqligini akkreditatsiyadan o'tgan sertifikatlashtirish organi tomonidan tasdiqlash tartibi davlat nazorati shakli va mahsulot va xizmatlarning xavfsizligini ta'minlaydi.

Majburiy sertifikatlash Rossiya Federatsiyasining qonun hujjatlarida ko'rsatilgan hollarda amalga oshiriladi:

- 1) Rossiya Federatsiyasi qonunlari;
- 2) Rossiya Federatsiyasi Hukumatining normativ hujjatlari.

San'atga ko'ra. "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida" gi qonunning 7 -moddasi, tovarlar (ishlar va xizmatlar) ro'yxati Rossiya Federatsiyasi hukumati tomonidan tasdiqlangan va majburiy sertifikatlanishi kerak.

Ushbu ro'yxatlarni hisobga olgan holda, Rossiya Gosstandarti "Rossiya Federatsiyasining qonun hujjatlariga muvofiq majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan mahsulotlar va xizmatlar (ishlar) nomenklaturasi" qarorini ishlab chiqdi va kuchga kiritdi.

Ro'yxat ikki qatorli kodli Butunrossiya klassifikatorining sinflarini o'z ichiga oladi (OK 005–93 - OKP - mahsulotlar uchun, OK 002–93 - OKUN - xizmatlar uchun) va ob'ektni o'z ichiga oladi.

siz hozirda majburiy sertifikatlashdan o'tasiz va kelajakda majburiy sertifikatlanishi belgilanadigan ob'ektlar.

Nomenklatura olti xonali kodli mahsulot va xizmat turlarini o'z ichiga oladi va hozirda majburiy sertifikatlanishi kerak bo'lgan ob'ektlardan iborat.

Majburiy sertifikatlashtirishni o'tkazishda ular majburiy sertifikatlashtirish to'g'risidagi qonun bilan belgilangan mahsulot yoki xizmatlarga qo'yiladigan majburiy talablarni tasdiqlaydilar.

San'atga muvofiq. Majburiy sertifikatlash paytida "Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish to'g'risida" Rossiya Federatsiyasi qonunining 7 -moddasi, tovarlar, ishlar yoki xizmatlar xavfsizligini tasdiqlash zarur.

Majburiy sertifikatlash tartibi asosida berilgan muvofiqlik sertifikati va muvofiqlik belgisi butun Rossiya Federatsiyasida amal qiladi.

Tovarlarni, ishlarni va xizmatlarni sertifikatlashtirish sohasidagi federal ijroiya hokimiyatining maxsus vakolatli organi - Rossiya Gosstandarti majburiy sertifikatlashtirish ishlarini olib borish va tashkil etish bilan shug'ullanadi.

Ayrim turdagi tovarlar, ishlar va xizmatlarni majburiy sertifikatlash tartibi boshqa federal organlar tomonidan amalga oshiriladi.

Majburiy attestatsiyaning ishtirokchilari:

- 1) mahsulot ishlab chiqaruvchi va xizmat ko'rsatuvchi (birinchi tomon);
- 2) xaridor va sotuvchi (ham birinchi, ham ikkinchi tomon bo'lishi mumkin);
- 3) tovarlar, ishlar va xizmatlarni sertifikatlashni amalga oshirish huquqiga ega bo'lgan tashkilotlar (uchinchi shaxslar).

Ixtiyoriy sertifikatlash - bu amalga oshiriladigan protsedura

Rossiya Federatsiyasining "Mahsulot va xizmatlarni sertifikatlash to'g'risida" gi qonuniga muvofiq, talabnoma beruvchining tashabbusi bilan mahsulot yoki xizmatlarning talab qilinadigan standartlar, qoidalar, spetsifikatsiyalar, retseptlar va boshqalarga muvofiqligini tasdiqlash. normativ hujjatlar ariza beruvchi tomonidan taqdim etilgan.

Ixtiyoriy sertifikatlashtirish tartibini o'tkazish sharti sertifikatlashtirish organi va talabnoma beruvchi o'rtasida tuzilgan shartnoma hisoblanadi. Ixtiyoriy sertifikatlash tovarlar, ishlar va xizmatlarni majburiy sertifikatlashni almashtirmaydi. Biroq, majburiy sertifikatsiyadan o'tgan tovarlar, ishlar va xizmatlar ixtiyoriy sertifikatlash orqali qo'shimcha talablar bo'yicha tekshirilishi mumkin.

9. Sertifikatlashtirish organlari

Sertifikatlashtirish organi (CB) quyidagi harakatlarni amalga oshiradi:

1) tovarlar, ishlar va xizmatlarni sertifikatlash; muvofiqlik belgilaridan foydalanish uchun sertifikatlar va litsenziyalar berish;

2) sertifikatlangan tovarlar, ishlar va xizmatlar ustidan inspeksiya nazoratini o'tkazish;

3) tovarlar, ishlar va xizmatlar uchun berilgan sertifikatlarning amal qilishini to'xtatib turish yoki bekor qilishni amalga oshiradi;

4) arizachiga kerakli ma'lumotlarni taqdim etadi;

5) tovarlar, ishlar va xizmatlarni sertifikatlashtirish qoidalariga rioya qilish uchun javobgardir; muvofiqlik sertifikatlarini berishning to'g'riligi.

Akkreditatsiyalangan sinov laboratoriyalari (IL) quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1) aniq mahsulotlarni sinovdan o'tkazish;

2) muayyan turdagi testlarni o'tkazish;

3) sertifikatlashtirish uchun zarur bo'lgan test hisobotlarini berish;

4) natijalarning ishonchliligi va sertifikatlashtirish testlari talablariga muvofiqligi uchun javobgardir.

Sinov laboratoriyasi sifatida akkreditatsiyadan o'tgan sertifikatlashtirish organi sertifikatlashtirish markazi deb ataladi.

Bir xil turdagi mahsulot yoki xizmatlarni sertifikatlashtirish tizimidagi ishlarni muvofiqlashtirish va tashkil etish uchun sertifikatlashtirish tizimlarining markaziy organlari (DSP) tuzildi.

DSPlar:

1) VNII sertifikati (GOST R sertifikatlashtirish tizimida ixtiyoriy sertifikatlashni amalga oshiradi);

Mahsulotlarning ayrim turlari uchun majburiy asosda sertifikat yoki boshqa ruxsat berilgan yuqori sifatli hujjatlarni olish Rossiya iste'mol bozori texnik reglamentining ajralmas qismi bo'lib, u amaldagi qonunchilik, shuningdek individual qoidalar va qarorlar bilan tartibga solinadi. tartibga solish organlari. Ushbu me'yoriy hujjatlarning majburiy talablari odamlar salomatligi va atrof -muhit bilan bog'liq bo'lganligi sababli, majburiy sertifikatlashning asosiy jihati va tamoyili ekologik toza va iste'molchilar uchun tovarlarning xavfsizligi darajasidir.

Mahsulotni majburiy sertifikatlash - bu mahsulot xavfsizligini tasdiqlashni ta'minlaydigan sertifikatlashtirish tizimi

4. Mahsulotni majburiy sertifikatlash- ishlab chiqilgan va operatsion tizim mahsulot xavfsizligini sohadagi qonun hujjatlarining majburiy talablariga tasdiqlashni ta'minlaydigan sertifikatlash texnik tartibga solish... Majburiy sertifikatlashtirish ishlarini olib borish va tashkil etish ijro etuvchi hokimiyat bilan bog'liq va sertifikatlashtirish sohasida maxsus vakolatli alohida federal organlarga yuklatilgan. Shuningdek, ayrim turdagi tovarlarga nisbatan, nazarda tutilgan hollarda qonunchilik RF, shunga o'xshash ishlar boshqa ijro etuvchi hokimiyatlar tomonidan amalga oshiriladi.

Sertifikatlashtirishning o'ziga xos xususiyati majburiy buyurtma sertifikatsiyadan ixtiyoriy ravishda uni ishlab chiqaruvchi, sotuvchi yoki mahsulot etkazib beruvchiga topshirish majburiyati hisoblanadi. Bundan tashqari, agar qonunchilik darajasida majburiy sertifikatlash o'rnatilgan bo'lsa va ushbu

mahsulot uchun sertifikatning yo'qligi qonunbuzarlik bo'lsa, u holda ishlab chiqaruvchi o'z xohishiga ko'ra ixtiyoriy sertifikatlashdan o'tishga haqli.

Majburiy sertifikatlash mahsulotni oxirgi iste'molchiga to'g'ridan -to'g'ri etkazib berishdan oldin o'tkaziladi, bu esa sotilgan mahsulotning joriy talablarga muvofiqligini tekshirishga imkon beradi. davlat standartlari, texnik reglamentlar, xavfsizlik standartlari, sanitariya va qurilish qoidalari yoki boshqa qoidalar.

Sifatni tasdiqlash va muvofiqlashtirishning majburiy tizimi ham Rossiya Federatsiyasi hududida ishlab chiqarilgan, ham chet eldan olib kelingan tovarlar va mahsulotlarga nisbatan amalga oshirilishi mumkin.

Majburiy sertifikatlashtirishning maqsadlari, ob'ektlari va shakllari

Rossiya hududida sotiladigan mahsulotlar (xizmatlar) ni majburiy sertifikatlash atrof -muhitga yoki inson salomatligiga zarar etkazishi mumkin bo'lgan xavfli tovarlarni etkazib berishga cheklovlar o'rnatish orqali iste'molchilar manfaatlarini himoya qiladi. asosiy vazifa Texnik reglamentning bu sohasi tegishli akkreditatsiyadan o'tgan maxsus laboratoriyalarda namunalarni tekshirish orqali majburiy sertifikatlashtirish reestriga kiritilgan mahsulotlarning umumiy tekshiruvini o'tkazishdan iborat. Ekspert xulosalari asosida etkazib beruvchi yoki ishlab chiqaruvchi tasdiqlangan sertifikatlash ob'ektining xavfsizligi va sifatini tasdiqlovchi sertifikatni oladi.

Majburiy sertifikatlash ob'ektlariga mahsulotlar, xizmatlar va jarayonlar kiradi, shu jumladan:

- iste'mol tovarlari va xizmatlar;
- sanoat va texnik maqsadlar uchun mo'ljallangan mahsulotlar va uskunalar;
- qurilish mahsulotlari, xizmatlar yoki ishlar;
- texnologik jarayonlar;
- sifat tizimlari.

Majburiy sertifikatlashtirish ob'ektlarining umumiy ro'yxati (nomenklatura) Texnik jihatdan tartibga solish federal agentligi tomonidan belgilanadi, u vaqti -vaqti bilan (yiliga taxminan bir marta) qayta ko'rib chiqiladi, tuzatiladi va yangi mahsulotlar bilan to'ldiriladi. Bolalar uchun mahsulotlar, kosmetika mahsulotlari, tibbiy asbob -uskunalar va dori -darmonlar, oziq -ovqat mahsulotlari, qurilish materiallari, trikotaj va mo'yna, to'qimachilik, poyabzal, ko'ngilochar buyumlar, sport tovarlari, asboblar, bog 'uskunalari, ko'ngilochar buyumlar, avtomobillar, maishiy kimyo va fuqarolarning hayoti va sog'lig'ining xavfsizligini ta'minlash bilan bog'liq boshqa mahsulotlar toifalari.

Majburiy sertifikatlashtirish tartibini o'tkazish zarurati bir qator asosiy maqsadlarga bog'liq:

- etkazib berilayotgan mahsulotlar sifati va xavfsizligi darajasini nazorat qilish va yaxshilash iste'mol bozori mamlakat;
- ishlab chiqaruvchi tomonidan e'lon qilingan mahsulotlarning sifat ko'rsatkichlari va xususiyatlarini tasdiqlash;
- iste'molchilarni ishlab chiqaruvchining (ishlab chiqaruvchi, pudratchi, sotuvchi) yomon niyatidan himoya qilish;
- iste'molchilarga tovar tanlashda yordam berish;

• yaratish optimal sharoitlar ichki va xalqaro mahsulot bozorida tadbirkorlar uchun.

Qonun hujjatlarida belgilangan majburiy sertifikatlashtirish yoki deklaratsiya qilish tartibi tashabbuskorlarga qo'shimcha afzalliklarni beradi:

- mahsulot aylanishini qonuniylashtirish;
- ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga iste'molchilar ishonchini oshirish;
- tovarlarning marketingini ilgari surish.

Bugungi kunda muvofiqlikni tasdiqlashning ikkita asosiy varianti mavjud: deklaratsiya va sertifikatlashtirish, buning asosida ekvivalent yuridik kuchga ega bo'lgan sertifikatlar yoki muvofiqlik deklaratsiyalari beriladi.

Qonunchilik me'yorlari jarayon yoki mahsulotning amaldagi standartlar talablariga muvofiqligini tasdiqlovchi majburiy sertifikatlashtirishning turli shakllarini nazarda tutadi:

- mustaqil sertifikatlashtirish organi tomonidan sertifikatlash, shuningdek tovarlarni bojxona rasmiylashtiruv paytida;
- muvofiqlik deklaratsiyasi, uning mohiyati sotuvchining taqdim etilayotgan mahsulotlar sifati uchun to'liq javobgarligi;
- barcha CU mamlakatlari uchun umumiy bo'lgan sifat sertifikatlarini berish;
- GOST R tizimiga muvofiq nazorat qilish;
- yong'in xavfsizligi xulosasi;
- sanitariya -epidemiologiya xulosasi.

Ushbu sertifikatlash tizimlarining har birida aniqlangan ma'lum nuanslar mavjud qoidalar RF.

Ishtirokchilar va majburiy sertifikatlash tartibi

Ariza beruvchi, ishlab chiqaruvchi, sertifikatlashtirish organi va sinov laboratoriyasi (markaz) tovar va xizmatlarni majburiy sertifikatlash tartibida ishtirok etadi, bu sertifikatlangan mahsulotlarning muvofiqligini bevosita tasdiqlaydi va har bir bosqichda unga hamroh bo'ladi.

Majburiy sertifikatlashtirish tizimining ishtirokchilari bo'lishi mumkin:

- sertifikatlashtirish tizimining markaziy organi (agar kerak bo'lsa);
- federal ijroiya organlari;
- sertifikatlashtirish organi (markaz);
- sinov laboratoriyasi.

Majburiy sertifikatlashtirish tizimiga tizimga xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar ham kirishi mumkin (ilmiy -uslubiy muassasalar, sertifikatlashtirish sohasidagi mutaxassislarni tayyorlash markazlari va boshqalar).

Majburiy sertifikatlash tartibi har qanday tarzda odamlarning salomatligi yoki xavfsizligiga, shuningdek atrof -muhitga zarar etkazadigan mahsulotlarga nisbatan qo'llaniladi. Ushbu protsedura sertifikatlar berishning turli sxemalaridan foydalanishni o'z ichiga oladi, ulardan eng keng tarqalgani shartnoma, mahsulot partiyasi yoki uni seriyali ishlab chiqarish uchun sertifikatni ro'yxatdan o'tkazish va keyinchalik olishdir.

Majburiy sertifikatlash odatdagi tartib ketma -ketligi asosida amalga oshiriladi:

1. Ariza topshirish - mahsulot ishlab chiqaruvchisi yoki sotuvchisi belgilangan shakldagi arizani mintaqaviy sertifikatlashtirish markaziga yuboradi, u unga murojaat qiladi:

- o tovarlar etkazib berish bo'yicha shartnomalar yoki bitimlar;
- o ularni ro'yxatdan o'tkazish, ta'xis va qonun hujjatlarining nusxalari;
- o texnik tavsiflar mahsulotlar;
- o ekspertlarning fikrlari mahsulot namunalari o'rganish natijalari bilan;

2. Muvofiqlikni baholash - namunalarni tanlash va ularni sinovdan o'tkazishni o'z ichiga oladi.

3. Olingan testlarning amaliy natijalarini tahlil qilish.

4. Sertifikatlashtirish to'g'risidagi qaror - sertifikatlashtirish organi tomonidan sertifikat berish yoki undan voz kechish zarurligi to'g'risida qaror qabul qilish.

5. Qabul qilingan hujjatni yagona registrga kiritish.

6. Tekshiruv nazorati (agar kerak bo'lsa).

Majburiy sertifikatlash o'tkazilgan mahsulotlar "PCT" harflarining kombinatsiyasidan iborat moslik belgisi bilan belgilanadi. Bu belgi qadoqlash, mahsulot yoki unga ilova qilingan hujjatlarga joylashtirilgan.

Majburiy sertifikatlashtirish talablarini buzganlik yoki aniq bajarmaganlik uchun Rossiya qonunchiligi jinoiy (ozodlikdan mahrum qilish) va ma'muriy (jarima solish) javobgarligini nazarda tutadi. Belgilangan majburiy sertifikatlashtirish normalari buzgan holda amalga oshiriladigan mahsulotlar muomalasi uni ishlab chiqarishga taqiqlarni olib tashlashni va joriy qilishni nazarda tutadi.

10-Amaliy mashg'ulot

Tovarlarni siniflash va kodlashning tamoyillari va usullari

1. Tovar
2. Tovarlarni tavsiflash va kodlash bo'yicha uyg'unlashtirilgan tizim
3. Kodlashning ahamiyati

1. Tovar - 1) eng umumiy ko'rinishda bozorda sotiluvchi mahsulot sifatida ifodalanishi mumkin bo'lgan iqtisodiy toifa, oldi-sotdi obyekt; 2) mahsulotning ma'lum bir xaridorlar ehtiyojini qondiruvchi asosiy iste'molchilik tavsifnomalari majmui; 3) iste'molchiga ko'rsatiladigan, mahsulotni to'ldiruvchi va uni sotishni engillashtiruvchi xizmat va imtiyozlar; 4) mahsulotni urab turuvchi «muhit» (mahsulot dizayni, sifati, markasi, urovi).

Tashqi savdo vazirligi ekspert tashkilotlari tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash xizmatlarini ko'rsatishi reglamentini ishlab chiqdi.

Amaldagi qonunchilikda ekspert tashkilotlari tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash xizmatlarini ko'rsatishi tartibini belgilovchi normalar va uni tartibga solish mexanizmi mavjud emas. Tegishli nizomlarning tasdiqlanishi zarur huquqiy asos yaratadi.

Ekspert tashkiloti deganda, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, shtatida tovarlarni TIF TN kodlari bo'yicha tasniflovchi va ekspert xulosasi beruvchi sertifikatlangan ekspert bo'lgan yuridik shaxs tushuniladi.

Ekspertlarni malaka imtihonidan o'tkazish va undan muvaffaqiyatli o'tganlarida sertifikat berish tartibini belgilash taklif etilmoqda. Ushbu chora TIF TN tovar kichik yordamchi pozitsiyalariga nisbatan joriy etiladigan tarif va notarif tartibga solish normalari bir xil tasniflanishi va to'g'ri qo'llanilishini ta'minlashga imkon beradi.

Ariza beruvchi ekspert xulosasini olish uchun ekspert tashkilotiga quyidagilarni taqdim etishi kerakligini belgilash rejalashtirilmoqda:

- belgilangan shakldagi ariza;
- import qilinayotgan tovarlarning tovarga ilova qilinadigan hujjatlari (temir yo'l, avia yoki yukka tegishli yukxatlar, invoys, kontrakt yoki shartnoma);
- kelib tushgan (import qilinayotgan) tovarning o'rab-joylangan va muhrlangan namunasi (nusxasi) (yirik hajmli tovarlar saqlash joyida o'rganiladi);
- tovarlarni tasniflashda asosiy tasniflash mezonlari yetarli bo'lmagan va mazkur hujjatlar mavjud bo'lishi talab etiladigan hollarda texnologik jarayon tavsifi, akkreditatsiyalangan va (yoki) attestatsiyalangan laboratoriyalarning sinov natijalari, texnik tartibga solish sohasidagi milliy va (yoki) xalqaro normativ hujjatlar;
- ariza beruvchining xati bilan taqdim etilgan, TIF TN kodlari bo'yicha tasniflash uchun zarur bo'lgan prospekt, katalog, texnik pasport, qo'llanma yoki tovar haqida axborot.

Ekspert tashkilotlarining vakillariga zarur hollarda bojxona nazorati ostida va tovarga nisbatan vakolatlarga ega bo'lgan shaxs hozirlikida, zarur bo'lganda – mutaxassis ishtirokida tovarlardan namuna va nusxalar olish huquqini berish taklif etilmoqda.

2. Tovarlarni tavsiflash va kodlash bo'yicha uyg'unlashtirilgan tizim (SA) - xalqaro miqyosda sotiladigan mahsulotlarni toifalarga ajratish bo'yicha dunyoda tan olingan tizim. Ushbu tizim bojxona bojining asosini tashkil etadi. Eksportni belgilangan bojxona rasmiylashtiruviga kelganda minimal uzilishlarga duch kelishini ta'minlash uchun xalqaro yuk tashish paytida soliq stavkalarini to'g'ri aniqlash kompaniyalar uchun odatiy muammo hisoblanadi. Boshqa tomondan, u mahsulotni chegaralar orqali yuborish uchun talab qilinganidan ko'proq pul to'lamaslikka intiladi. Uyg'unlashtirilgan tizim bu jarayonning ajralmas qismidir.

Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim 1988 yilda ishga tushirilgan va Jahon bojxona tashkiloti shu vaqtdan beri uni qo'llab-quvvatlamoqda. Ushbu qoidalar to'plami

mamlakatda mahsulotga nisbatan qo'llaniladigan soliq stavkasini aniqlash uchun soliq maqsadlarida qo'llaniladi.

Uyg'unlashtirilgan tizim bu mahsulot va tovarlarni barcha xalqaro savdo darajasida tavsiflash, kataloglash va kodlash vositasi. Uning maqsadi xalqaro chegaralarga kiradigan yoki o'tadigan mahsulotlarni tasniflashning universal tizimini ta'minlashdir. HS kodlari transchegaraviy idoralarga, qaysi tillarda va mahalliy tariflardagi farqlardan qat'i nazar, import qilinadigan va eksport qilinadigan narsalar to'g'risida umumiy ma'lumotga ega bo'lishga imkon beradi. Uyda saqlagan yoki sotib olgan har qanday narsa HS belgisi ostida tasniflanadi. Tormoz balatalari va maishiy lampalardan hamsi va dafna barglariga qadar har bir mahsulotga mos keladigan SA kodi mavjud. Besh mingdan ziyod mahsulot to'plami bilan uyg'unlashtirilgan tizim 97 ta bobda keltirilgan 21 ta bo'limda tovarlarni tasniflashni standartlashtiradi, ular to'rt xonali sarlavhalar va aniqroq olti xonali subtitrlar bilan o'z navbatida tuzilgan. Natijada mahsulot uchun jami oltita raqamdan iborat kod olinadi, har ikkala raqam tegishli bob, sarlavha va subtitrni, shuningdek mahsulot tavsifini aks ettiradi. Garchi uyg'unlashtirilgan tizim mahsulotlarga olti raqamli kodlashni shakllantirsa-da, ko'p sonli bojxona tizimlarida o'nta raqamli tizim ishlatilganligini ko'rish mumkin, unda dastlabki oltita raqam uyg'unlashtirilgan tizimning kodiga to'g'ri keladi. Qonunga muvofiq, HS kodini to'g'ri aniqlash va yukni minimal kechikish bilan bojxonadan o'tkazib yuborish imkoniyatini maksimal darajaga ko'tarish uchun ushbu yukga to'g'ri tasnifni qo'llash uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kerak.

Xalqaro elektron tijorat haqida gap ketganda, agar HS kodini aniqlash funksiyasi eksport qiluvchi sotuvchiga tushsa, yanada amaliyroq bo'ladi. Elektron tijorat operatsiyalari bilan import qiluvchi ko'pincha oxirgi iste'molchi hisoblanadi va odatda tegishli HS kodini aniqlash uchun eng yaxshi holatda emas.

3. Kodlashning ahamiyati

- Uyg'unlashtirilgan tizim, milliy chegaralaridan qat'i nazar, sotiladigan mahsulotlarning umumiy ko'rinishini ta'minlash orqali xalqaro savdoni kuchaytiradi.

- Bojxona deklaratsiyasini taqdim etishda soliq to'lovchilardan mahsulotlarning tavsifini taqdim etishi shart emas, chunki ular SA kodlari asosida tuzilgan hisob-fakturalardan olinadi.

- Bu tasnifning sistematik shakli bo'lib, bu talqin qilishda xato bo'lish imkoniyatini kamaytiradi.

- Migratsiya paytida mahsulotning SA kodi puxta tanlangan bo'lishi juda muhimdir. Bu to'g'ridan-to'g'ri mahsulotga tegishli soliq stavkasiga ta'sir qiladi.

- Ushbu tizimdan 190 dan ortiq davlatlar soliq stavkalarini tayyorlash va xalqaro savdo statistikasini aniqlashda foydalanadilar.

- Bu tijorat muzokaralari, kvotalarni boshqarish, kelib chiqish sertifikatlari va statistik tahlil uchun asosiy vosita.

- Bu tijorat siyosati, ichki va tashqi soliqlar, yuk va transport stavkalari, narxlar va kvotalarni boshqarish masalalarini tekshirish va nazorat qilish imkoniyatini beradi.

- O'tgan yillar davomida u xalqaro va hukumat, ham xususiy, ham hukumat uchun muhim vosita bo'lib qoldi.

- Bugungi kunda import va eksport hisoblarini boshqarish uchun ushbu kodlarni bilish juda muhimdir.

Misol

Masalan, 09 bobdagi uyg'unlashtirilgan tizimda choy va o'tlardan tashqari kofe mavjud. Ushbu bobda "0901" sarlavhasi kofe importini anglatadi. "0901" kofe sarlavhasiga yana ikkita raqamni ("21") qo'shib, bojxonachilar va vositachilar kofe qovurilgan va kofeinsiz yuborilganligini yanada aniqlay olishadi. Shuning uchun, agar import qilingan kofe qovurilgan va kofeinlangan bo'lsa, unga HS kodi "0901.21" beriladi. Oxir oqibat shuni anglatadiki, dunyodagi istalgan bojxona idorasidan qat'i nazar, 0901.21 qovurilgan, tarkibida kofeinsiz qahva uchun universal koddir.

Har bir mamlakatning HS kodlari

Ko'pgina mamlakatlar asosiy to'rtta va oltita raqamli HS kodlariga qo'shimcha darajadagi izohlarni qo'shadilar. Ushbu qo'shimcha darajalar mamlakatlarga mahsulot soliqlarini aniqroq boshqarishda va xalqaro savdoni batafsilroq kuzatishda yordam beradi. Amerika Qo'shma Shtatlarida kodlar soliq stavkalarini amalga oshirish va statistik ko'rsatkichlarni batafsil ko'rsatish uchun oxirgi to'rtta raqamdan foydalanib, o'nta raqamgacha kengaytiriladi. *Masalan*, kofe kodida to'rtta qo'shimcha raqam bo'ladi va yakuniy kod 0901.21.0035 bo'ladi. "0035" raqamlarini qo'shish "2 kg va undan kam paketlarda" tavsifini o'z ichiga oladi. 0901.21.0035 uchun soliq bepul. Boshqa mamlakatlarda kodlash bo'yicha o'z konvensiyalari mavjud. Masalan, Braziliya ham, Xitoy ham sakkizta raqamdan foydalanadi. Umumiy qoida bo'yicha, mahsulot import qilinadigan mamlakatga xos kodlardan foydalaniladi. Agar mahsulot AQShdan Braziliyaga olib kelinayotgan bo'lsa, Braziliyaning HS kodidan foydalanish kerak. Qarama-qarshi yo'nalishda etkazib berilsa, AQSh HS kodidan foydalanish kerak.

11-Amaliy mashg'ulot

Tovarlarni kodlashtirishning uyg'unlashgan tizimi

Reja;

1. Tovarlarni tavsiflash va kodlash bo'yicha uyg'unlashtirilgan tizim
2. Uyushgan tizim nima
3. Har bir mamlakatning HS kodlari

1. Tovarlarni tavsiflash va kodlash bo'yicha uyg'unlashtirilgan tizim (SA) - xalqaro miqyosda sotiladigan mahsulotlarni toifalarga ajratish bo'yicha dunyoda tan olingan tizim. Ushbu tizim bojxona bojining asosini tashkil etadi. Eksportni belgilangan bojxona rasmiylashtiruviga kelganda minimal uzilishlarga duch kelishini ta'minlash uchun xalqaro yuk tashish paytida soliq stavkalarini to'g'ri aniqlash kompaniyalar uchun odatiy muammo hisoblanadi. Boshqa tomondan, u mahsulotni chegaralar orqali yuborish uchun talab qilinganidan ko'proq pul to'lamaslikka intiladi. Uyg'unlashtirilgan tizim bu jarayonning ajralmas qismidir.

Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim kodlari import qilinadigan yoki eksport qilinadigan har bir mahsulotni tavsiflash uchun ishlatiladigan global indeksni o'z ichiga oladi. Bu xalqaro savdoda ishlatiladigan mahsulotlar uchun standart kodlash va belgilash

tuzilishi. Uyg'unlashtirilgan tizim 1988 yilda ishga tushirilgan va Jahon bojxona tashkiloti shu vaqtdan beri uni qo'llab-quvvatlamogda. Ushbu qoidalar to'plami mamlakatda mahsulotga nisbatan qo'llaniladigan soliq stavkasini aniqlash uchun soliq maqsadlarida qo'llaniladi.

2. Uyushgan tizim nima?

Uyg'unlashtirilgan tizim bu mahsulot va tovarlarni barcha xalqaro savdo darajasida tavsiflash, kataloglash va kodlash vositasi. Uning maqsadi xalqaro chegaralarga kiradigan yoki o'tadigan mahsulotlarni tasniflashning universal tizimini ta'minlashdir. HS kodlari transchegaraviy idoralarga, qaysi tillarda va mahalliy tariflardagi farqlardan qat'i nazar, import qilinadigan va eksport qilinadigan narsalar to'g'risida umumiy ma'lumotga ega bo'lishga imkon beradi. Uyda saqlagan yoki sotib olgan har qanday narsa HS belgisi ostida tasniflanadi. Tormoz balatalari va maishiy lampalardan hamsi va dafna barglariga qadar har bir mahsulotga mos keladigan SA kodi mavjud.

Tuzilishi

Besh mingdan ziyod mahsulot to'plami bilan uyg'unlashtirilgan tizim 97 ta bobda keltirilgan 21 ta bo'limda tovarlarni tasniflashni standartlashtiradi, ular to'rt xonali sarlavhalar va aniqroq olti xonali subtitrlar bilan o'z navbatida tuzilgan. Natijada mahsulot uchun jami oltita raqamdan iborat kod olinadi, har ikkala raqam tegishli bob, sarlavha va subtitrni, shuningdek mahsulot tavsifini aks ettiradi. Garchi uyg'unlashtirilgan tizim mahsulotlarga olti raqamli kodlashni shakllantirsa-da, ko'p sonli bojxona tizimlarida o'nta raqamli tizim ishlatilganligini ko'rish mumkin, unda dastlabki oltita raqam uyg'unlashtirilgan tizimning kodiga to'g'ri keladi.

Bojxona qoidalariga rioya qilish

Qonunga muvofiq, HS kodini to'g'ri aniqlash va yukni minimal kechikish bilan bojxonadan o'tkazib yuborish imkoniyatini maksimal darajaga ko'tarish uchun ushbu yukga to'g'ri tasnifni qo'llash uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kerak.

Xalqaro elektron tijorat haqida gap ketganda, agar HS kodini aniqlash funksiyasi eksport qiluvchi sotuvchiga tushsa, yanada amaliyroq bo'ladi. Elektron tijorat operatsiyalari bilan import qiluvchi ko'pincha oxirgi iste'molchi hisoblanadi va odatda tegishli HS kodini aniqlash uchun eng yaxshi holatda emas.

Ahamiyati

- Uyg'unlashtirilgan tizim, milliy chegaralaridan qat'i nazar, sotiladigan mahsulotlarning umumiy ko'rinishini ta'minlash orqali xalqaro savdoni kuchaytiradi.

- Bojxona deklaratsiyasini taqdim etishda soliq to'lovchilardan mahsulotlarning tavsifini taqdim etishi shart emas, chunki ular SA kodlari asosida tuzilgan hisob-fakturalardan olinadi.

- Bu tasnifning sistematik shakli bo'lib, bu talqin qilishda xato bo'lish imkoniyatini kamaytiradi.

- Migratsiya paytida mahsulotning SA kodi puxta tanlangan bo'lishi juda muhimdir. Bu to'g'ridan-to'g'ri mahsulotga tegishli soliq stavkasiga ta'sir qiladi.

- Ushbu tizimdan 190 dan ortiq davlatlar soliq stavkalarini tayyorlash va xalqaro savdo statistikasini aniqlashda foydalanadilar.

- Bu tijorat muzokaralari, kvotalarni boshqarish, kelib chiqish sertifikatlari va statistik tahlil uchun asosiy vosita.

- Bu tijorat siyosati, ichki va tashqi soliqlar, yuk va transport stavkalari, narxlar va kvotalarni boshqarish masalalarini tekshirish va nazorat qilish imkoniyatini beradi.

- O'tgan yillar davomida u xalqaro va hukumat, ham xususiy, ham hukumat uchun muhim vosita bo'lib qoldi.

- Bugungi kunda import va eksport hisoblarini boshqarish uchun ushbu kodlarni bilish juda muhimdir.

Misol

Masalan, 09 bobdagi uyg'unlashtirilgan tizimda choy va o'tlardan tashqari kofe mavjud. Ushbu bobda "0901" sarlavhasi kofe importini anglatadi. "0901" kofe sarlavhasiga yana ikkita raqamni ("21") qo'shib, bojxonachilar va vositachilar kofe qovurilgan va kofeinsiz yuborilganligini yanada aniqlay olishadi. Shuning uchun, agar import qilingan kofe qovurilgan va kofeinlangan bo'lsa, unga HS kodi "0901.21" beriladi. Oxir oqibat shuni anglatadiki, dunyodagi istalgan bojxona idorasidan qat'i nazar, 0901.21 qovurilgan, tarkibida kofeinsiz qahva uchun universal koddir.

3. Har bir mamlakatning HS kodlari

Ko'pgina mamlakatlar asosiy to'rtta va oltita raqamli HS kodlariga qo'shimcha darajadagi izohlarni qo'shadilar. Ushbu qo'shimcha darajalar mamlakatlarga mahsulot soliqlarini aniqroq boshqarishda va xalqaro savdoni batafsilroq kuzatishda yordam beradi. Amerika Qo'shma Shtatlarida kodlar soliq stavkalarini amalga oshirish va statistik ko'rsatkichlarni batafsil ko'rsatish uchun oxirgi to'rtta raqamdan foydalanib, o'nta raqamgacha kengaytiriladi. *Masalan*, kofe kodida to'rtta qo'shimcha raqam bo'ladi va yakuniy kod 0901.21.0035 bo'ladi. "0035" raqamlarini qo'shish "2 kg va undan kam paketlarda" tavsifini o'z ichiga oladi. 0901.21.0035 uchun soliq bepul. Boshqa mamlakatlarda kodlash bo'yicha o'z konvensiyalari mavjud. Masalan, Braziliya ham, Xitoy ham sakkizta raqamdan foydalanadi. Umumiy qoida bo'yicha, mahsulot import qilinadigan mamlakatga xos kodlardan foydalaniladi. Agar mahsulot AQShdan Braziliyaga olib kelinayotgan bo'lsa, Braziliyaning HS kodidan foydalanish kerak. Qarama-qarshi yo'nalishda etkazib berilsa, AQSh HS kodidan foydalanish kerak.

12-Amaliy mashg'ulot TIF TN Tovar guruhlari

Reja;

1. TIF TN ning yaratilishi, Konventsiya nomenklaturalar tarixi
2. TIF TN ning asoslari va yaratilishi
3. Bo'lim va guruhlarda tovarlarning joylashtirilish printsipi

1. TIF TN ning yaratilishi, Konventsiya nomenklaturalar tarixi

Eksport-import operatsiyalarining rivojlanishi va murakkablashuvi ularga oid bo'lgan hujjatlarni takomillashtirilishiga yoki ularga kerakli zamonaviy qo'shimchalar kiritilishiga sabab bo'lmokda. Dastlabki yaratilgan klassifikatsion sistemalar o'ta sodda to'zilgan bu-lib, ma'lum miqdordagi boj va to'lovlar undirilishi lozim bo'lgan tovarlarning ruyxatidan iborat edi. Biroq tovarlar turlarining o'zgarishi bilan ulardan undiriladigan boj miqdorlarini belgilovchi aniq va printsiptial klassifikatorni yaratish zarur bo'ldi. Yagona xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan tovar

nomenklaturasini yaratish, uchun bir asr davomida o'rinishlar olib borilgan. 1853–1908 yillar davomida shu maqsadda bir qancha xalqaro kongresslar o'tkazilgan. Dastlabki nomenklatura 1853 yilda Bryusselda imzolangan. U xalqaro statistik nomenklaturaning yaratilishiga imkon yaratdi. 1869, 1872, va 1876 yillarda xalqaro statistik kongresslar bo'lib o'tdi va 1885 yilda xalqaro statistika instituti tashkil etildi. Dastlabki yagona statistik nomenklatura 1913 yilda Bryussel shahrida 2-xalqaro savdo statistikasiga bag'ishlab o'tkazilgan Konfvrentsiyada qabul qilindi.

Unga 29 davlat rahbarlarigina imzo chekkan bo'lib, fakatgina 5 ta guruh (tirik hayvonlar, oziq-ovqat mahsulotlari, qayta ishlanadigan materiallar, ishlab chiqarilgan mahsulotlar. oltin va kumush) va 186 tagina tovar o'rni belgilangan edi. Keyinroq 19 27-37 yillarda yagona bojxona nomenklaturasi (Jeneva nomenklaturasi) ga asos solindi. U 21 ta bo'lim, 86 ta guruxlarga joylashtirilgan 991 ta pozitsiyadan iborat edi.

Ikkinchi jahon urushidan keyin davlatlar iqtisodiyotini tiklash va savdo-sotiqni rivojlantirish maqsadida yangi nomenklaturaga ehtiyoj sezildi. Yevropa bojxona ittifoqining ishchi guruhi tomonidan Jeneva nomenklaturasi asosida 1950 yilning 15 dekabrda Bryussel' shahrida tovarlarni bojxona ta'rifi bo'yicha klassifikatsiyalash maqsadida nomenklatura qabul qilindi. O'z navbatida oltmishinchi yillar oxirida bu nomenklaturaga ham o'zgartirishlar kiritish talab etildi. Bu ishga. 1970 yillardai boshlab kirishildi va tayyorlov ishlari 1981 yilda tugallandi. 1983 yilning 14 iyunida Bryussel' shahrida tovarlarni uyg'unlashgan tizimda ta'riflash va kodlash bo'yicha xalqaro Konventsiya qabul qilindi. U 20 moddadan va asosiy qoidalardan iborat bo'lib, ingliz va frantsuz tilidagi asl nusxalari Bryussel' shahrida saqlanadi. Nomenklaturadan xalqaro miqyosda foydalanish esa 1988 yilning 1 yanvaridan joriy etildi.

2. TIF TN ning asoslari va yaratilishi

TIF TN ni to'zishda 59 ta davlatdan ekspertlar va ko'plab davlatlararo hamda nodavlat iqtisodiy tashkilotlari, shu jumladan xalqaro savdo palatasi, "Ta'rif va savdo bo'yicha oliy kengash", standartlash bo'yicha xalqaro tashkilot, BMT ning statistik byurosi katnashgan.

Yangi texnologiyalarning vujudga kelishi, ularning tez fursatlarda ishlab chikarishga joriy etilishi. hamda savdo-sotiqning rivojlanishi nomenklaturaning uzliksiz boyitib boritilishini taqazo etadi. Uning takomillashtirilgan va tuldirilgan ikkinchi nashri qayta chop etilib, 19 92 yilning 1 yanvaridan kuchga kirdi. 1993 yidda uchinchi nashri chop etildi.

Nomenklaturaning asosini quyidagilar tashqil etadi:

- o Xalqaro Bojxona kengashi nomenklaturasining oxirgi redaktsiyasi;
- o Vryussel' bojxona nomenklaturasi :
- o BMT xalqaro savdo klassifikatori:
- o 12 ta xalqaro va milliy klassifikatsion sistemalar.

TIF TN dan davlatlarining 80% dan ortigi, ya'ni GATT (Qeneral aqrement on tariffs and trade—Генеральное соглашение о тарифах и торговле) ta'rif va savdo bo'yicha Bosh bitim, tarkibidagi 150 davlat (bu davlatlar hissasiga dunyo savdo-sotig'ining 90% to'g'ri keladi), shu jumladan MDX davlatlari foydalanadilar.

III. TIF TN ning strukturasi

1. TIF TN ning to'zilishi

Uyg'unlashgan tizim nomenklaturasi tovarlarni tulik sinflash imkonini beradi. Unda dastlab, 5000 dan ziyod tovarlar atamalarini bo'limlar, guruhlariga oddiydan murakkabga printsipi asosida joylashtirilganligini ko'rsatuvchi mundarija, kirish so'zi, sinflashning asosiy qoidalari, o'lchov birliklari va nihoyat bo'limlar va guruhlarda joylashgan tovarlarning raqamli kodlari berilgan. tovar nomenklaturasi jami 21 bo'lim va. 97 guruhdan iborat.

3. Bo'lim va guruhlarda tovarlarning joylashtirilish printsipi

Tovar nomenklaturasida barcha tovarlar oddiydan murakkabga qarab, nihoyatda aniqlik bilan joylashtirilgan. M: birinchi bo'limda tirik hayvonlar va ularning mahsulotlari, ikkinchi bo'limda o'simliklar va ularning mahsulotlari, uchinchi bo'limda o'simlik va hayvon yoglari, qisqasi qishloq xo'jalik mahsulotlaridan boshlanib, yuqori texnik tovarlar va san'at asarlari bilan yakunlanadi. Har bir guruh ma'lum sanoat tarmog'iga tegishli mahsulotlarni o'z ichiga oladi. Ba'zan bu holatlardan chetlanishlar kuzatilishi mumkin.

Misollar:

- tabiiy va sun'iy jun, hamda undan olinadigan mahsulotlar,
- to'qimachilik sanoati mahsulotlari aralash holda beriladi;
- bolalar poyavzali tovar nomenklaturasida izoxlanmagan bo'lib, unga tayyorlangan mahsuloti bo'yicha pozitsiya beriladi;
- tsirk ayig'i tirik hayvonlar guruhida sinflanmaydi.

3. O'lchov birliklari

Tovarlar uchun o'lchov birliklari ikki guruhga bo'linadi: asosiy va qo'shimcha. Og'irlik o'lchov birligi, ya'ni kg barcha tovarlar uchun asosiy o'lchov birligi, kolgan barcha turdagi o'lchov birliklari qo'shimcha o'lchov birliklari hisoblanib, ulardan ta'rifli, nota'rif boshqaruv (litsenziyalash. kvotalash va, boshqalar) da kenng foydalaniladi. Tovar nomenklaturasining birinchi va ikkinchi tirik hayvonlar, o'simliklar va ularning mahsulotlari joylashtirilgan bo'limlarida kg bilan birgalikda ko'prok dona (sht) o'lchov birligi, suyakliklar uchun–l, tamaki mahsulotlari sigaretlar uchun 100 sht, yoki 1000 sht o'lchov birliklari, gazlamalar uchun kub.m o'lchov birligi, matolar jun, teri uchun m.kv o'lchov birligi, oyoq kiyimlari uchun juft (par) o'lchov birligi va boshqa o'lchov birliklari ishlatiladi.

4. Raqamlar va chiziqlarning izoxlari

Tovarlar kodlari bilan ifodalashda tukkiz raqamdan foydalaniladi:

1-6-raqamlar–UT bo'yicha (ularni o'zgartirilmaydi) ;

7-8-raqam (razryad)lar Yevropa Iqtisodiy Hamkorligi Kombinirlangan nomenklaturasi (KNEES) sistemasi bo'yicha 9-raqam muayyan davlat tovarlari uchun.

Davlatlar uz milliy xususiyatlarini hisobga olgan uyg'unlashgan tizimning asosiga zid bo'lmagan holda guruhlariga guruhchalar kiritishi mumkin. Fakat milliy tovar kodi ishlatilganda dastlabki oltita raqam o'zgarishligi kerak.

Uyg'unlashgan tizim qonuniy hujjat, chunki qoidalar, bo'lim va guruhlariga berilgan izoxlar huquqiy hujjatlar hisoblanadi.

Uyg'unlashgan tizimda tovarning pozitsiyasi uchun turtta va subpozitsiyasi uchun esa oltita raqam ajratilgan. Dastlabki ikki raqam shu tovarni kelib chiqishini

belgilovchi bo'limga mos bo'ladi, 3-4-raqamlar mahsulotning shu bo'limdagi pozitsiyasini, 5-6-raqamlar subpozitsiyasini va 7--9--raqamlar podsubpozitsiyasini belgilaydi.

0 0 0 0	0 0	0 0 0
pozitsiya		
	subpozitsiya	
		podsubpozitsiya

Ayrim davlatlarda 8 yoki 10 raqamdan iborat bo'lgan kodlar ham ishlatiladi.

Masalan: AQSH tovar nomenklaturasida bo'yicha « женские трикотажные блузки» (ayollar trikotaj ko'ylagi) quyidagicha sinflanadi:
XI bo'lim b 1-guruh

6106-pozitsiya--текстильные изделия;

--одежда и принадлежности одежды..трикотажные;

6106 20-- блузки, рубашки и батники трикотажные, женские и для девочек;

61062010-- из химических нитей;

--subpozitsiya США; 610620101-- стат субпозиция США;

Tashqi iqtisodiy faoliyat tovar nomenklaturasidan foydalanib, muayyan tovar uchun pozitsiya belgilashda uning o'ziga xos belgilarini, xususiyatlarini bilish muxim hisoblanadi. Buning uchun esa "tovar tavsifini to'g'ri ukiy bilish kerak. Quyidagi misol asosida fikrimizni taxlil qilishga o'rinib kuraylik. Ikkinchi bo'limning yettinchi guruhida keltirilgan tovar tavsiflarini kurib chiqaylik:

1. 0701 ----- картофель, свежий и охлажденный:
2. 0701 10 000 ----- семенной
3. 0701 90 ----- прочий:
4. 0701 90 100 ----- для производства крахмала
5. ----- прочий:
6. ----- молодой:
7. 0701 90 50 ----- с 1 января по 15 мая
8. 0701 90 590 ----- с 16 мая по 30 июня
9. 0701 90 900 ----- прочий

Birinchi qatordagi 0701 pozitsiyaga "yangi va sovuq kartoshka" mahsulotlari tushib, bu tushuncha 1-9-qatorda joylashgan barcha mahsulotlarga tegishli hisoblanadi. SHuning uchun ham ikkinchi qatordagi 0701 10 pozitsiyasidagi mahsulotni urug'lik. kartoshka (картофель. семенной) deb tushunish kerak. Uchinchi qatordagi 0701 90 pozitsiya uchun berilgan tushuncha (boshqa. ya'ni прочий) ni ham o'z navbatida 4-9-qatorlar uchun ham tegishli deb tushunish lozim. Keyingi qatorlardagi chizikchalar ham xuddi shunday oldingi qatordagi tushunchani qaytaradi. Masalan: yettinchi qatordagi mahsulotni quyidagicha tavsiflash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'z DSt 1.0:1998 O'zbekiston standartlashtirish davlat tizimi. Asosiy qoidalar.
2. O'z RST 8.001-98 O'zbekiston Respublikasi o'lchamlar birligini ta'minlash davlat tizimi. O'lchamlar birligini ta'minlash tizimi. Asosiy qoidalar.
3. Стандартизация, метрология, сертификация и управление качеством. Т., 2002.
4. Крылова Г.Д. Основы стандартизации, сертификации и метрологии. М., Юнита-Дана, 2001
5. Во'riyev X.Ch., Rizayev R.M.- "Qishloq xo'jaligida standartlash metrologiya va sertifikatlash asoslari". Т. "Mehnat", 1999.
6. Сергеев А.Г., Латышев М.В., Терегеря В.В. Метрология, сертификация и стандартизация. М., Логос, 2001.
7. Купряков Е.М. "Стандартизация и качество промышленной продукции". М.: Высшая школа, 1995.
8. Tovarlar va xizmatlar sertifikatsiyasi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 1993 yil 28 dekabr.